№ 24 ՈՒՐԲԱԹ, 1 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

1913
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՈՒՐԲԱԹ, 1 ՓԵՏՐՎԱՐԻ № 24

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak".
Խմբագրատան տելեֆոն № 2—58.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւնն ընդունվում է ամէն լեզվով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են խորաթանիչի տողամեկին 10—20 կոպ.
Տպարանի տելեֆոն № 67.

ՊԱՊԻՐՈՍՆԵՐ ԳԱՅԼԻԱ „ԿՈՄԷՏԱ" ԸՆԿ.
— ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ: —
25 հատը—15 կոպ. 10 հատը—6 կոպ. (Ա. ու.) 986. 0—12

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄՇԱԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ՆԵՐԿԱՅ 1913 Թ. ՀԱՄԱՐ

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. «Մշակի» տարեկան գինը 10 րուբլի է, 11 ամսվանը 10 ր., 10 ամսվանը 9 ր., 9 ամսվանը 8 ր., 8 ամսվանը 7 ր., 7 և 6 ամսվանը 6 ր., 5 ամսվանը 5 ր., 4 ամսվանը 4 ր., 3 ամսվանը 3 ր., 2 ամսվանը 2 ր., Փետրվարի 1-ից մինչև մարտի 1-ը 85 կոպ.

Ամերիկայի բաժանորդները պիտի վճարեն տարեկան 6 դոլար, Եւրոպայի բաժանորդները 32 ֆրանկ, Պարսկաստանի բաժանորդները 10 րուբլի, Թիւրքիայի բաժանորդները 120 ղրուշ.

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ.

Հին բաժանորդներից խնդրվում է կպցնել փոխադրական բլանկի վրայ նախկին տպագրած հասցէն իր վրա ունեցած համարով.

ՊՐԵՄԻԱՆԵՐ

«Մշակի» տարեկան այն բաժանորդները, որոնք 1913 թ. համար (սկսած յունվարի 1-ից) միանգամայն կամ մասամբ վճարած կլինեն 10 րուբլի բաժանորդագինը, կը ստանան ՁՐԻԱԲԱՐ հետևեալ 2 գրքերը.

1) „Մշակ" և հայ կինը", որի մէջ ամփոփված են 1872 թվականից մինչև 1891 թ. «Մշակի» մէջ լոյս տեսած [illegible] մինչև 7—294 [illegible]

2) „Մշակի" պատմականը" Հ. Դոստիկեանի կազմած, 1872—1912 թ.թ., 132 էջ, [illegible] Գր. Արծրունու, Աղբ. Արծրունու, Րաֆֆիի, Գ. Սունդուկեանի, Ա. Արփիարեանի, Ց. Տէր-Մարկոսեանի, Ալ. Քալանթարի և Հ. Առաքելեանի պատկերները.

«Մշակի» ոչ-բաժանորդների համար առաջին գիրքն արժէ 1 րուբլի, իսկ երկրորդ գիրքը՝ 50 կոպ.: Ծանրապահոցը՝ 15—20 կոպ. գնողի վրա:

Մեր հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal "MSCHAK".

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ.

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

IV ՏԱՐԻ „ԱՐՕՐ" IV ՏԱՐԻ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ-ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍԻ

1913 թւի համար

ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԻ ԵՐԿՈՒ ՄԵԾ ԳՐՔԵՐՈՎ—I և II,
ԱՄԵՆ ՄԻՆԸ ԲԱՂԿԱՑԱԾ 50 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻՑ (նաւօրեց):

I գիրքը բաղկացած կը լինի գլխաւորապէս ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԻ, իսկ II գիրքը՝ ՀԱՅ ԳՐԵՐԻ ԳԻՒՏԻ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ պատմութեան վերաբերեալ ուսումնասիրութիւններով և դոկումենտներով, լուսաբանված պատկերներով: Բացի դրանից՝ կը տրվի «Հայոց պատմութիւն» կամ «Հայաստան» աշխատութեան շարունակութիւնը:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է «Մշակի» բաժանորդների համար 4 ր., ոչ-բաժանորդները վճարում են 2 ր. աւելի: Ամեն մի գիրք առանձին կարժենայ 3 ր.:

—◆ I գիրքը լոյս կը տեսնի յունիսի սկզբին, իսկ II գիրքը՝ հոկտեմբերին: ◆—

Բաժանորդագինը ուղարկել այս հասցէով. Тифлисъ, редакція газеты «Мшакъ», для «Аропа». Tiflis, Rédaction du journal «Mschak», pour «Aror». Թիֆլիս, «Մշակ» լրագրի խմբագրութեան, «Արօրի» համար:

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ԾԽԱԽՈՏ 15 հատը 6 կոպէկ: Փորձեցէք ծխել „ԱՆԻ" ԾԽԱԽՈՏ 25 հատը 10 կոպէկ:

ծխախոտա-գործարան „ՄԻՐ" Պահանջեցէք ամսպայման ԱՄԵՆ ՏԵՂ: ծխախոտա-գործարան „ՄԻՐ"
(Կ. Հ. ու.) ստ. 936. 50—21

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՈՆ
Հայ Գրողների Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ
Կիրակի, փետրվարի 3-ին
ԿԱՅԱՆԱԼՈՒ Է ԳՐԱԿԱՆ ԴԱՏ Լ. ՇԱՆԹԻ
„ՀԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐ" ՊԻԵՍԻ ԵՒ ՆՐԱ ՀԵՐՈՍՆԵՐԻ ՎՐԱ.
Մասնակցում են՝
Դատաւորների նախագահ՝ Տ. Թովմասեան.
Դատաւորներ՝ Ա. Աֆանասեան (ղեկավար) և Յ. Ամիրխանեան.
Երդուեալ ատենակալներ՝ Գ. Աղամալեան, բժ. Ռ. Աղաջանեան, տիկ. Կ. Բահմրեան, Գ. Բաշինջաղեան, բժ. Ա. Ջարգարեան, իշխանուհի Մ. Թումանեան, Յով. Թումանեան, Լէօ, Ալ. Խատիսեան, Ի. Ցարութիւնեան, Ալ. Քալանթար և Ալ. Քիշմիշեան.
Մեղադրողներ՝ Ա. Ցարութիւնեան և Մ. Մանուէլեան.
Պաշտպաններ՝ Գ. Իփէկեան և Ս. Լիսիցեան.
◆ Սկիզբն է ցերեկվայ ժամը 12-ին. ◆ Տեղերի գինը 2 ր. մինչև 15 կ. ◆
(Կ.) ստ. 82. 2—1

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆԸ

I

Հայոց հարցի լուծման համար աշխատելու նշանակված կաթողիկոսական պատգամաւորութիւնը, ինչպէս տեսանք նրա շրջաբերականից, տպված «Մշակի» № 21-ի մէջ, փափագ է յայտնում, որ ամէն տեսակ մասնակի և անհատական նախաձեռնութիւն կամ գործունէութիւն հայկական դատի համար մի կողմ թողնվի և բոլոր այն անձինք ու խմբակցութիւնները, որոնք աշխատում են ինքնաբերաբար հայկական դատի աջողութեան համար, համախմբեն իրանց ջանքերը և աշխատութիւնները ընդհանուր գործունէութեան [illegible] աջակիցները:

Այս շրջաբերականի երևումը աւելի քան կարևոր էր:

Նա ցոյց է տալիս, որ կաթողիկոսական պատգամաւորութիւնը խորապէս գիտակից է այն վեհ միսիային, որ յանձնված է իրան, և այդ վեհ միսիայի միակ աջողութիւնը նկատում է համերաշխ և միաբան գործունէութեան, ուղղութեան և ծրագրի մէջ, որ պէտք է ընդգրկեն երկրագնդիս բոլոր հայերը՝ անհատ թէ խմբակցութիւն՝ հայկական խնդրի մէջ:

Անհամաձայնութիւն, երկպառակութիւն, ուղղութեան և ծրագրի տարբերութիւն այդ խնդրի մէջ կարող են շատ աղէտալի լինել ազգային այդ մեծ և կենսական դատի համար:

Եւ, ճշմարիտ, ինչ է «հայոց հարցը» և ինչի մէջ է կայանում նրա լուծումը:

Հայոց հարցը Ասիական Թիւրքիայում կամ աւելի ճիշդը՝ Փոքր Ասիայում ապրող հայ ժողովրդի համար մարդկային ապահով և օրինական ազատ գոյութեան իրաւունքներ ձեռք բերելու հարցն է:

Լուծել հայոց հարցը՝ կը նշանակէ հնարաւորութիւն տալ Թիւրքիայում ապրող մօտ 2 միլիոն հայերին՝ ունենալ կեանքի, գոյքի, պատւի ապահովութիւն, ունենալ կուլտուրական ազատ զարգացման հնարաւորութիւն, ապրել իբրև մարդ, ինչպէս ապրում են իրանց հայրենակիցները այլ երկիրներում, մարդ, որ վստահ է, թէ իր ձեռքով, իր ճակտի դառն քրտինքով վաստակած հալալ աշխատանքը իրան է պատկանում, որ վստահ է, թէ կայ մի մշտական օրէնք իրան, իր գոյքը, իր ընտանեկան պատիւը պաշտպանող:

Լուծել հայոց հարցը՝ նշանակում է տալ Թիւրքահայ ժողովրդին մարդկային ազատ գոյութեան տարրական իրաւունքներ և պայմաններ, որոնցից այսօր նա զուրկ է Թիւրքիայում, ենթարկված լինելով Թիւրք իշխանութիւնների, աւազակաբարոյ և յելուզակ քիւրդ, չերքէզ ցեղերի կեղեքման, աւարառութեան, առևանգման, ճնշման և անիրաւութեան:

Լուծել հայոց հարցը՝ նշանակում է ազատել Փոքր-Ասիայի հայ ազգաբնակութիւնը այդ կեղեքումներից, հարստահարութիւններից, ճնշումներից, աւարառութիւններից և ստեղծել նրա համար գոյութեան, զարգացման ապահով պայմաններ:

Ահա այդ հարցն է, որ դրված է քաղաքակիրթ մարդկութեան և եւրոպական մեծ պետութիւնների առաջ 34 երկար տարիներից ի վեր և սպասում է իր լուծման:

Բայց ինչ եղանակով կարող է լուծվել հայոց հարցը:

Ահա այդ եղանակի մասին է, որ տիրում է կարծիքների տարբերութիւն, որ մշակվում են զանազան ծրագիրներ, առաջարկվում են բազմազան պրօեկտներ:

Ոմանք գտնում են, որ հայոց հարցի արմատական լուծումը կայանում է նրա մէջ, որ Ռուսաստանը ուղղակի [illegible] այդ երկրի բազմաչարչար ժողովրդի սոսկալի վիճակին:

Այլք աւելի նպատակայարմար և հեշտ իրագործելի են համարում, որ եւրոպական մեծ պետութիւնները կազմեն Հայաստանից մի աւտօնոմ երկիր կամ սուլթանի վեհապետութեան, կամ եւրոպական վեց պետութիւնների և կամ միակ Ռուսաստանի հովանաւորութեան ներքոյ:

Ոմանք առաջարկում են, որ մտցվեն հայաբնակ վեց նահանգների և Կիլիկիայի հայաբնակ մասերի մէջ (Ադանա, Զէյթուն, Հալէպի մի մասը) վարչական-դատաստանական-ֆինանսական բարեկարգութիւններ, նման Լիբանանի կանոնադրութեան, մակէդոնական ռէֆորմների և կամ 1895 թ. մայիսեան ծրագրին, այն պայմանով միայն, որ մտցվելի ռէֆորմները գտնվեն եւրոպական մեծ պետութիւնների կամ նրանց կողմից լիազօրված մի մեծ պետութեան (իմա Ռուսաստանի) կօնտրօլի և հսկողութեան ներքոյ:

Այս ծրագիրները առաջարկվում են եւրոպական, ռուսական և հայկական հասարակական կարծիքների, զանազան հոսանքների և խմբակցութիւնների կողմից:

Արդ, ինքը Թիւրքահայ ժողովուրդը ինչ խնդիրք և պահանջ պէտք է անէ մեծ պետութիւններից կամ բարենորոգութիւնների ինչ ծրագիր պէտք է ներկայացնէ:

Թիւրքահայ ժողովուրդը շատ յայտնի պատճառներով անկարող է ինքը պաշտպանել իր դատը և այս կամ այն պահանջը, ծրագիրը ներկայացնել: Նրա տեղ պէտք է գործեն, աշխատեն նրանք, որոնք իրաւունք և ձեռնհասութիւն ունեն խօսելու, որոնք ի պաշտօնէ կոչված են պաշտպանելու նրա շահերը, իրաւունքները: Այդպիսի ներկայացուցիչ և լիազօր կարող է լինել ներկայումս միայն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, որին և յանձնել է Թիւրքահայոց ազգային ժողովը դատի պաշտպանութիւնը:

Ուրեմն, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը միայն կարող է, իբրև ներկայացուցիչ և լիազօր Թիւրքահայ ժողովրդի, ներկայացնել յանուն նրա՝ եւրոպական մեծ պետութիւններին այս և այն ծրագիրը հայոց հարցի լուծման համար: Այդ դէպքում անհրաժեշտ է, որ այլ ևս ոչ մի այլ անհատ կամ խմբակցութիւն կամ նոյնիսկ ազգային պաշտօնական մարմին իրան իրաւունք չը համարէ ներկայացնել ուրիշ որևէ ծրագիր. անհրաժեշտ է, որ յանուն հայ ժողովրդի ներկայացվի մի հատիկ ծրագիր, այլապէս՝ եթէ ներկայացվեն զանազան ծրագիրներ, դրա հետևանքը այն կը լինի, որ կը տարածվի այն համոզումը, թէ հայերն իրանք ևս չը գիտեն՝ ինչ են խնդրում կամ պահանջում:

Ցանուն Թիւրքահայերի պէտք է գործէ, պէտք է ծրագիր ներկայացնէ միայն Կաթողիկոսի կողմից կարգված պատգամաւորութիւնը, որպէսզի ազգային կենսական դատի ղեկավարութեան մէջ լինի միաբանութիւն և համերաշխութիւն ազգի հանրութեան կողմից:

Բոլոր անհատական և կուսակցական միտումները, ձեռնարկները պէտք է դադարեն և կենտրօնանան, համախմբվեն պատգամաւորութեան շուրջը և բոլոր գործողութիւնների ու աշխատութիւնների մէջ պէտք է լինի միահամուռ, միաբան, ներդաշնակ և համերաշխ ուղղութիւն:

Անշուշտ, Կաթողիկոսը և նրա պատգամաւորութիւնը պէտք է կանգ առնեն մի ընդհանուր ծրագրի վրա, որպէսզի այդ ծրագիրը համարվի համազգային:

Եկել է այն ժամը, այն րոպէն, երբ բոլոր կուսակցական, մասնաւոր շահերը, նկատումները պէտք է լռեն և [illegible]

Հ. Առաքելեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)
30 յունվարի

Պետերբուրգ.—Սլաւօնական խնճոյքին մասնակցողների ամենահպատակ հեռագրին ստացվեց պատասխան պալատի մինիստրի ստորագրութեամբ. «Թագաւոր Կայսրը հրամայել բարեհաճեց շնորհակալութիւն յայտնել սլաւօնական խնճոյքին ժողոված բոլոր մարդկանց և սլաւօններին, որոնք միացած են դէպի բալկանեան եղբայրները տածած միանման զգացմունքներով»:

—

Բեռլին.—Գիւղատնտեսների խորհրդի խնճոյքին պետական կանցլերը ճառ արտասանեց, որով յոյս յայտնեց խաղաղութիւնը պահպանելու մասին և մատնանշեց՝ թէ անհրաժեշտ է ուժեղացնել գերմանական սպառազինումը ցամաքի վրա՝ Գերմանիան և գերման ժողովրդին պատերազմից ապահովելու նպատակով: Գերմանիայի աշխարհագրական դիրքը պահանջում է մեծ զոհաբերութիւններ. ամեն մի մարդ, որ ընդունակ է զէնք կրել, պէտք է զինուոր լինի:

—

Տօկիօ.—Պրեմիէրութեան թեկնածու համարվող Սայօնձին վճռեց հրաժարվել: Կաբինէտ կազմելը կը յանձնվի ծովակալ Եամամօտօյին:

Կացուրայից նշանակված ոստիկանապետը հրաժարական տուեց:

Օսակայում էտեղի ունեցան անկարգութիւններ, որոնց ժամանակ Կացուրայի կողմնակից խմբագրատները ենթարկվեցին յարձակման:

—

Վաշինգտոն. — Ներկայացուցիչների պալատի ծովային մասնաժողովը 14 ձայնով ընդդէմ 7-ի որոշեց նաւակառուցման ծրագրի մէջ մուծել 2 զրահանաւ, 6 հականականաւ, 4 ստորջրեայ նաւ և ուրիշ տեսակի ռազմանաւ:

Տաֆտի նախագահութեամբ կայացած խորհրդակցութիւնը որոշեց ուղարկել դարձեալ երեք զրահանաւ Մէկսիկայի արևելեան ափը:

—

Մէկսիկա.—Երէկ փողոցներում տեղի ունեցան կռիւներ, որոնք տեւեցին 7

ժամ։ Կան հարիւրաւոր սպանված և վիրաւորված մարդիկ։

—

Բուդապեշտ.— Թիւրքաց ֆինանսների մինիստրը «Ազէստ» լրագրի Կ. Պօլսի թղթակցի հետ ունեցած զրոյցի ժամանակ յայտնեց, որ ոչինչ չը գիտէ թէ Թիւրքիան բօյկօտի է ենթարկվել եւրօպական ֆինանսական շրջաններից, ընդհակառակն յոյս կայ, որ Վիեննայի քանի մի դրամատների հետ բանակցութիւնները աջողութեամբ պսակվեն։

—

Վիեննա.— «Կօր. Բիւրօն» հաղորդում է, որ մարտի 1-ին Տրիէստում կայանալու է Եւրօպայի, Եգիպտոսի և Ամերիկայի ալբան գաղութների պատգամաւորների կօնգրէսը։

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

ՎԵՐՍԿՍՎԱԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

—

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

30 յունվարի

Սօֆիա.— Ֆէրդինանդ Թագաւորը շնորհակալութիւն յայտնեց Րիլի 7-րդ զօրամասին, որ քաջութեամբ Բուլաիրի մօտ փախուստի դարձրեց թշնամու 6 զօրամասերի, որոնց պաշտպանում էր Թիւրքաց թնդանօթաձիգ գունդը նաւատորմից։

Լրացուցիչ տեղեկութիւնների համաձայն, Բուլթիրի մօտ տեղի ունեցած ճակատամարտը Թիւրքերի համար կատաստրոֆայի բնաւորութեան էր։ Բօլգարները թաղեցին 3500 Թիւրքի դիակ, իսկ աւելի քան 3000 դիակ դեռ մնում են թափված կռւի դաշտում։

Բօլգարական զօրքերը մեծ ջարդ տուին թշնամուն, երբ սա փորձում էր զօրք իջեցնել Շարքէօյում։

Բօլգարական հեռագրական գործակալութիւնը հերքում է Թիւրքական յաղթութիւնների տեղեկութիւնները։ Բօլգարական գեներալ-շտաբը յայտնում է, որ Թիւրքերի բոլոր ջանքերը՝ զօրքեր իջեցնելու ծովափը, վերջացան պարտութեամբ։ Ջաթալջայում լուրջ ընդհարում չէ եղել։ Ինչ վերաբերում է Գալիպօլիին, Թիւրքերը Բուլաիրի մօտերը կորցրին 15,000 սպանված և վիրաւոր։

Նորագաւ երկիրների տնտեսական դրութիւնը կազմում է կառավարութեան գլխաւոր հոգսերից մէնը։ Ներկայումս Մակեդօնիայում քննութիւն կատարում է մի քանի պատգամաւորից բաղկացած մասնաժողով։

Դէդէաղաչից վերադարձան Ֆէրդինանդ Թագաւորի հետ միասին մեկնած ֆինանսների և ճան. հաղորդակցութեան մինիստրները։

Կումբուրգասից եկած մի գեռատիկին՝ երեկոյով յայտնեց, որ Թիւրքաց զինուորները ծեծեցին բոլոր քրիստո[illegible]բեխաներին։ Բոլոր երիտասարդ կանանց և օրիորդներին տարել են նաւերը։ Նոյն տեսակ խստութիւններ կատարվել են Կաստանիայի և Ուկլալի գիւղերում։

Բօլգարական գործակալութիւնը հաղորդում է, որ պատերազմի դաշտում ամբողջութեամբ հանգիստ անցաւ անցեալ գիշեր։ Յունվարի 28-ին Շարքէօյի մօտ տեղի ունեցած կռւում Թիւրքերը կորցրին հազարից աւելի մարդ։ Ադրիանուպօլսի ռմբակոծութիւնը տևեց ամբողջ օրը ընդմիջումներով։ Թիւրքաց ծանր թնդանօթները պատասխանում էին։ Թիւրք գերիները հաւատացնում են, որ Թիւրքաց զօրքը անհամբեր հաշտութեան է սպասում։

Բօլգար-ռումինական պատգամաւորներ Սարաֆօվը և Գիկը խորհրդակցեցին մի ժամ արտաքին գործերի մինիստրութեան մէջ և ամենաբարեկամական ձևով մաքերի փոխանակութիւն ունեցան քննվող հարցերի շուրջ։

—

Կ. Պօլիս.— Գալիպօլիից բերին 1200 վիրաւորների։

Երեք բօլգար գերիներից մէնը կտրեց դանակով իր կոկորդը այն բոպէին, երբ Թիւրքերը աշխատում էին նրանից տեղեկութիւններ կորզել բօլգար զօրքերի շարժումների մասին։

«Ասսարիտեֆիկ» յածանաւը ջրի այժից շպրտվել է Կարաբուրունի հրուանդանի մօտ։ Նրան ազատել անհնարին է։

Հաղորդում են, որ յունվարի 29-ին «Ռօստիսլաւ» զրահանաւի վրա փորձնական թնդանօթաձգութեան ժամանակ պատահմամբ մի փոքր գնդակ ընկել է Դօլմա-Բախչէի մզկիթը, սակայն ոչ ոք չէ վնասվել։ Նաւապետի ներողութիւն խնդրելուց յետոյ միջադէպը համարվում է սպառված։

—

Բէլգրադ.— Երկրորդ օրն է, որ Սկիւտարի շուրջ դադարել են պատերազմական գործողութիւնները չերնօգօրցիների հազարաւոր կորուստների պատճառով։ Տեղի անհնարին պայ[illegible] առաջխաղացումները։

—

Լօնդօն.— Տեղեկութիւններ են ստացվել Սկիւտարի մօտ չերնօգօրցիների կրած խոշոր կորուստների մասին։ Թէև դաշնակիցները պահում են իրանց գրաւած դիրքերը, սակայն յետագա յարձակման աջողութիւնը այնքան էլ հաւանական չէ։ Տեղիս քաղաքական շրջաններում մեծ ցաւ են յայտնում այդքան մեծ թւով մարդկային զոհեր տալուն բոլորովին ի զուր տեղը։

Տեղս սպասվող Հակկը-փաշայի գալուստը տեղական շրջանները կապում են հաշտութեան բանակցութիւնները վերականգնվելու հնարաւորութեան հետ, բաւ որում, լուրերի համաձայն, Թիւրքիան դեռ յոյս ունի իրան պահել Ադրիանուպօլիսը։ Բայց և այնպէս կարծում են, որ Թիւրք պատգամաւորը կը համոզվի վերջ ի վերջոյ՝ թէ սին է այդ յոյսը, և կը զիջէ։

Բէյրութի տեղեկութիւնների համաձայն Թէվֆիկ-փաշան խնդրել է Գրէյից առաջ բերել մեծ պետութիւնների միջամտութիւն։ Գրէյը պատասխանել է, որ միջամտութիւնը անկարելի է, մինչև որ Թիւրքիան չը ներկայացնի ընդունելի առաջարկութիւններ։

—

Պարիզ.— Որովհետև Բօլգարիան չուզեց ճանաչել Ադրիանուպօլսի այն չէզոք մասը, որպիսին ապաստան ծառայէր օտարազգիներին պաշարման ժամանակ, կամ թէ թոյլ տալ օտարազգիներին հեռանալ քաղաքից, ֆրանսիական կառավարութիւնը նորից կըտրուկ առաջադրութիւն ուղարկեց, որպէս զի ֆրանսիական քաղաքացիներին թոյլ տրվի դուրս գալ Ադրիանուպօլսից։

—

Աթէնք.— Եկաւ Վենիզելօսը։

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԽԱԲԱՐՆԵՐ

—

Դէօրթ-Եօլ, 10 յունուար

Կուզէի նախ և առաջ քանի մը խօսքով «Մշակի» ընթերցողներուն ծանօթացնել Դէօրթ-Եօլը։ Սա Իսոսի կամ Իսքէնդէրունի ծովախորշին մօտիկ բաւական մեծ գիւղաքաղաք մըն է, հանդիման Իսքէնդէրունի կամ Ալէքսանդրէթ քաղաքի հիւսիսային արևելեան կողմը, ծովէն ժամ ու կէս դէպի արևելք հեռու, Էլմա-դաղ կամ Գեաւուր-դաղ կոչուած կանաչազարդ ու անտառախիտ լեռներու ստորոտը։ Հաստատապէս կարելի չէ ըսել, թէ ի՛նչքան տարի է, որ հիմնուած է այս քաղաքը. սակայն մօտաւորապէս նա 300 տարուայ հնութիւն ունի։ Մէկ քանի գաղթական ընտանիքներ են եղեր առաջին անգամ այս քաղաքը հիմնողը, բայց անկէ յետոյ, Թիւրք կառավարութեան իրերայաջորդ հալածանքները—այս հալածանքները, Նախկին շրջաններու մէջ, Կիլիկիոյ կողմերն աւելի սոսկալի եղած են իբրև վերջին վայրը հայկական անկախութեան—տեղին դիրքն ու վերջապէս [illegible] իրեն առինքնած է շրջակայ սարսափահար հայութիւնը, ու այս կերպով ան այսօր հասած է նիւթական ու բարոյական պատկառազդու դիրքին, զոր լաւ ևս կարտայայտէ Թիւրքերէ այս քաղաքին տրուած «սարքեալը» Դէօրթ-Եօլ (վտանգաւոր Դէօրթ Եօլ) անունը։

Դիւքի տեսակէտէ՝ այս քաղաքը մասնաւոր առաւելութիւն մը չունի Դաշտային Կիլիկիոյ ուրիշ նման քաղաքներէ. սակայն այն պայմանները, որ այդ տեսակէտով ասոր մասնայատուկ են, իր ընդարձակ նարինջի պարտէզներն են, որոնք կատարեալ անտառ մը կը ձևացնեն՝ անթափանցելի ինչպէս արևու շողերուն, նոյնպէս և թշնամի[illegible] անեղլիօրէն քարքարուտ փողոցները, որոնք չես գիտեր ո՛ւրկէ կը սկսին և ո՛ւր կը վերջանան։ Տուները արևադարձ ու մշտապէս խոնաւ այս պարտէզներու մէջը շինուած են. ու ասոր համար է, որ Դէօրթ-Եօլի բնակչութեան 95 տոկոսը խաթարուած առողջութիւն մը ունի։ Հակառակ ծովեզերեայ քաղաք մը ըլլալուն՝ Դէօրթ-Եօլ, ինչպէս նաև այս կամ այն չափով Կիլիկիոյ միւս բոլոր քաղաքները, հայ, թէ Թիւրք թէ յոյն, այնքան շատ սաստիկ ենթարկուած են եղեր Թիւրքական քաղաքակրթութեան, որ տակաւին մինչև այսօր մարդավայել կեանքի մը գաղափարը մուտ չէ գտած այս կողմերը, ու եւրոպական քաղաքակրթութիւնը հազիւ այս սահմաններուն մօտեցած է։ Հոս տուներ կան—և մեծամասնաբար այստեղի տուները այդպէս են—որոնք քիչ կը յիշեցնեն աշխարհագրութեան գիրքերուն մէջ եղող և ափրիկեան կէսքաղաքակիրթ ժողովուրդներու յատուկ ծառի ճիւղերէ շինուած խրճիթները։ Միւսնոյնը հոս է, մէյմէկանի, պատերը ծառի ճիւղերէ կամ փախթէ շինուած փոքրիկ խրճիթներ, որոնց մէջ ապրողը հարկաւ թէ շատ բան կը կորսնցնէ իր առողջութենէն։ Ժողովրդին վարքն ու բարքը, նիստ ու կացը առհասարակ հին ու Թիւրքական է, ի բաց առեալ անոնցմէ, որոնք դուրս երկիրներ պտտած են։

Թիւրքական բռնապետութիւնը այնքան սարսափելի է եղեր այս կողմերը, որ Դէօրթ-Եօլի ու ամբողջ Դաշտային Կիլիկիոյ մէջ տիրապետուած ժողովուրդներուն, բայց մասնաւորաբար հայուն մոռցնել տուած է շատ բան՝ հայութեան մասնայատուկ եղող։ Այսպէս՝ այդ խաւար շրջաններու մէջ, ի գին անհուն տանջանքներու, այդ բռնապետութիւնը յաջողած է մոռցնել տալ զանազան լեզուներ, Թիւրքերէնը պարտադրելով անոնց փոխարէն. Թարմ են տակաւին յիշատակները այն օրերու, որ ատեն հայերէն խօսելու համարձակող մը լեզուն կտրելու պատիժովը կը պատժուէր։ Ասոր համար է, որ այսօր Դաշտային Կիլիկիոյ մէջ հայերէն խօսող հին մարդու բնաւ չէք հանդիպիր։ [illegible] թիւններն իսկ Թիւրքերէնով կը կատարուին։ Կիլիկիոյ մէջ կան նաև արաբախօս հայեր։

Դէօրթ-Եօլն այժմ մօտ 1400 տուն բնակիչ ունի. Ադանայի սարսափելի կոտորածներէն յետոյ էր, որ ան բնակչութեամբ շատցաւ, որովհետև շրջակայ գիւղերու մէջ ցանուցիր հայեր այլևս վստահութիւն չունենալով իրենց դրացի բարբարոսներու վրայ, լքած իրենց սեփական տուն, պարտէզ ու ամեն ստացուածք, Դէօրթ-Եօլ եկած ու հոս հաստատուած են իբրև ապահով տեղ մը, որուն վերաբերմամբ ևս միևնոյն բարբարոսութիւնները ցոյց տալու համար Թիւրք բաշիբօզուքն ու նոյնիսկ կանոնաւոր զինուորը նախապէս բաւական պէտք է մտածէ։

Ամէնքս կը յիշենք—ու կարելի է մոռնալ—կիլիկեան կոտորածներու ատեն այն փառաւոր ու պատուաբեր դիմադրութիւնը, զոր ցուցուց այս քաղաքը։

Այդ օրերէն ի վեր Դէօրթ-Եօլ մասնաւոր հրապոյր մը ստացած է ամեն հայու կողմէ, ու ճիշդ ասոր համար է որ շրջակայ Թիւրքն ու իր կառավարութիւնը այնքան խորթ աչքով կը նային այս քաղաքին մեծացումին ու յառաջդիմութեան։ Դժբաղդաբար այս ձևով մեծացումը մեզի համար ալ շահաւոր չէ, որովհետև երբ շրջակայ գիւղերու հայութիւնն իր բնակութիւնը ձգելով կուգայ Դէօրթ-Եօլ հաստատուիլ, իր տեղը ձգած կըլլայ չորս կողմերէն Թիւրքիա խուժող Թիւրք ու Թաթար մուհաճիրներու (գաղթական), որոնք հաստատուելով մեր սեփականութիւնն եղող, մեր ձեռքով պատրաստուած ու մեր արիւն քրտինքով արդիւնաբեր այս վիճակին հասած վայրերու մէջ՝ իրաւունք կուտան Թիւրք կառավարութեան [illegible] ըսելու, թէ հայ տարրը գիւղայնութիւն ու մեծամասնութիւն չի կազմեր այս երկրի մէջ։

Դէօրթ-Եօլի, ինչպէս նաև իրեն անմիջապէս կից գտնուող Էօզելի, Օճախլի և այլ գիւղերու (այս երկու վերջիններու մէջ կապրին նաև Թիւրքեր), բնակիչները կը զբաղուին մեծամասնաբար նարինջի արդիւնաբերութեամբ։

Մինակ Դէօրթ-Եօլի պարտէզները մօտաւոր հաշուով 3600 արտավարի չափ տեղ կը բռնեն։ Իւրաքանչիւր տուն իրեն սեփական պարտէզ մը ունի, որմէ տարեկան միջին հաշուով 40—50 լիրա շահ մը կը ստանայ։ Տեղական ու պոլսեցի վաճառականներ պարտէզներու բերքը կը գնեն ու այս օբերու մեծաքանակ կարտահանեն։ Դէօրթ-Եօլի նարինջները մեծ մասով Ռուսաստան կուղարկուին։ Նարինջի արդիւնաբերութենէն զատ այստեղացիները կը զբաղին նաև շերամի գործով, որ առաջինին չափ շահաւոր է։ Հոս կիներ, աղջիկներ ու պզտիկ տղաներ անգամ օրավարձով կաշխատին։ Դէօրթ-Եօլցի հայը, ուրեմն, հարուստ է և ուրիշ տեղերու հայոց պէս մեծ քաղաքներ կամ օտար երկիրներ պանդուխտներ չի ղրկեր։

Հակառակ ժողովուրդին բարեկեցիկ վի[illegible] պէս և այստեղի կրթական գործը տակաւին տկար է։ Տեղացիներու ձեռքով բացուած դպրոցները նոյնիսկ ապօրինակ են։ Կրնաք երևակայել հայ դպրոց մը, ուր հայերէնը Թիւրքերէնով բացատրուի, ձգենք միւս առարկաներու Թիւրքերէնով դասաւանդուիլը։ Կիլիկիոյ մէջ այս տեսակ դըպ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ԱՌՈՒՄԸ*)

(Համէրի)

—

Մուհամմէդ ուզեց կայսեր վերջին պատգամաւոր մը առաքել թէ հնազանդելու համար օրէնքին, որ խաղաղութիւն առաջարկել կը հրամայէր, թշնամին բնաջնջելէ առաջ, և թէ միանգամայն հասկնալու համար, թէ քաղաքը դիմադրելու կարող էր տակաւին ընդերկար։

Սինոպի իշխանին որդին և սուլթանին փեսայ Իսֆէնդիար-օղլու Պօլիս գնաց ոչ իբրև սուլթանի կողմէ ղրկուած, այլ իբրև անձնապէս շահագրգռուող յունաց վիճակին։

Կայսեր ներկայութեան ընդունուելով, որ իրեն կը սպասէր ամբողջ իր արքունիքէն շրջապատեալ, Իսֆէնդիար-օղլու յորդորեց Մուհամմէդի բարկութիւնն իջեցնել՝ անմիջապէս հպատակելով իր հրամանին և խնայել բոլոր թշուառութեանց բնակիչներուն, գերութենէն իրենց կանանց և զաւակաց։

Կայսրն իւրոյն և եթ խորհրդի կանչեց ատեանին, որուն մէջ պատուոյ և յուսահատութենէ մղուած քաջութեան և արիութեան ձայնը միայն լսուեցաւ։

Կայսրը Թիւրք պատուիրակին պատասխանեց, որ Աստուծոյ գոհութիւն պէտք մատուցանէր, եթէ սուլթանը հաշտութիւն շնորհէր իրեն և հաճէր իր նախորդաց օրինակին հետևիլ. և աւելցուց միանգամայն, որ Պօլսոյ պաշարողներէն ոչ ոք չէր յաջողած մտնել և երկար ապրիլ. թէ Մուհամմէդ կարող էր իրմէ հարկ մը պահանջել, բայց ոչ քաղաքին անձնատուութիւնն, որուն համար երդուած էր պաշտպանել մինչև վերջին վայրկեանը։

Այս պատասխանին վրայ՝ սուլթանը մայիս 24-ին բանակին մէջ յայտարարել տուաւ, որ 29-ին ընդհանուր յարձակում մը պիտի տրուէր ցամաքէն և ծովէն կողմէ միանգամայն։

Բանակին գլխաւորները հաւաքեց, ամբողջ կողոպուտն ու աւարն իրենց խոստացաւ և իրեն վերապահեց միայն հողն ու տուները։ Իր յայտարարութիւնն ամբողջ բանակին մէջ ցնծութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ։

Ենիչէրիներու պետերն յաղթականօրէն պատասխանեցին, բայց միևնոյն ատեն աղաչեցին սուլթանին, որ նաւային պատերազմին դժբաղդ վախճանին առթիւ բանտարկեալ իրենց ընկերներն ազատ արձակուէին։ Սուլթանն իրենց խնդիրքն ընդունած ըլլալով, բանակը մոլեգին ցնծութեան մը ենթարկուեցաւ։

Մուհամմէդ բանակին խանդավառութիւնն աւելցնելու համար երկրորդ յայտարարութիւն մը հրատարակեց, որով աստիճաններ և պատիւներ կը խոստանար առաջին անգամ պատնէշներու վրայ բարձրացողներուն, բայց միևնոյն ատեն կը սպառնար դահիճներուն կացինն յանձնել գլուխներն ամեն անոնց, որք վտանգէ զերծանելու համար փախչիլ փորձէին։

Դերվիշները բանակին մէջ կշրջանային երդմնեցնելով միւսիւլմաններն յանուն մարգարէին և իր ալեմդարին Էյուպի (որ կը ննջէ Էյուպ-սուլթան յՈսկեղջիւր), որպէսզի խոլամական զբօսանքները տանէին անհաւատներու քաղաքին պարսպաց ատամներուն վրայ։

Գիշերն սկսելուն, չափորը նշան տուաւ ընդհանուր լուսավառութեան (դօնանմա)։ Վոսփորի ափանց և Գալաթայի բարձանց վրայ գտնուած բոլոր վրանները լոյսի մէջ կը շողշողային։ Նաւահանգստին բոլոր ներքին մասին մէջ կը լսուէին երգեր և հազար անգամ կրկնուած այս աղաղակը. «Աստուծմէ զատ ուրիշ Աստուած չը կայ, և Մուհամմէդ իր մարգարէն է, մի է Աստուած և իրեն նմանը չունի»։

Պաշարեալներն այսպէս կրակի կէս շըրջանակէ մը շրջապատեալ լինելով կարծեցին, թէ Թիւրքաց բանակին մէջ և նաւատորմին վրայ ընդարձակ հրդեհ մը ծագեր էր. բայց խեկոյն դերվիշներու երգերն ու պարերն իրենց հասկցուցին, որ թշնամին իր յաղթանակը կը տօնէր կանխաւ։

Այս պահուն քաղաքը ախրատախել կերպարանք մը զգեցաւ։ Ամերին մէջտեղ բնակիչները կը վազվռտէին և խառնիխուռն կը պոռային, կը ճչէին ընդհանուր յուսահատութեամբ։

Ամբոխին մէջէն սրտամորմոք և աղեխարշ աղօթք մը կը բարձրանար «Քիրիէ էլէյսօն, Քիրիէ էլէյսօն (Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա), դարձի ի մէնջ, Տէր, զցասումն պատուհասի քո և փրկեա զմեզ ի թշնամեաց մերոց»։ Իւրաքանչիւր ոք կուզար երկրպագանել Տիրամօր պատկերին առջև և մեղաց քաւութիւն խնդրել՝ որպէս ի ժամ մահու։

Այլ ևս տարակոյսի տեղի չմնալով, որ օսմանցիք յարձակման կը պատրաստուէին, Կոստանդիանոս զօրաց քաջութիւնն աւելցնելու համար անձամբ երկու դիրքերն հետազօտեց, յունաց ազնուական դասն և եւրոպական օժանդակներու ընտիր մասն հաւաքեց և յորդորեց զանոնք իրենց պարտականութիւնը կատարել և իր օրինակին հետևիլ։

Պօլսոյ բնակիչները մինչև այն ատեն այնպէս համոզուած էին, որ Թիւրքերը միայն քաղաքը ռմբակոծելով պիտի շատանային և չպիտի համարձակէին յարձակումով գրաւել. այս վտանգալից ապահովութեամբ բնակիչներուն մեծ մասը պատնէշները թողլով իրենց տուները գացեր էին։

Թիւրքերը ասոնց բացակայութենէն օգտուելով վնասել խրամատներու նորոգութեան արգելքները կը բառնային։

Կայսրը անցած դարձածէն իրազեկ լինելով նախատակոծ ըրաւ զանոնք, որք իրենց դիրքերը թողլով հեռացեր էին, և ամենախիստ պատիժներ սպառնաց անոնց։

Եւ որովհետև անոնցմէ շատեր իրենց բացակայութեան պատճառ կը բռնէին, թէ իրենց կանայքն ու տղայքն առանց սնունդի կը թողուէին, կայսրը հրաման ըրաւ, որ պաշտպանութեան ամբողջ գծին վրայ հաց տրուէր և իրենց տուները ղրկուէին։

Ցարձակման նախորդ գիշերը Ջիօվանի Ջիւստինիանի Պօլսոյ պարիսպներուն ամենանշանաւոր նորոգումներն ընել տուաւ։

Թոփ-քափու դրան դիմաց, զոր Թիւրքերու հրետանին ամբողջապէս խորտակեր էր, ջենովացիք յատուկ փոս մը փորեցին, որուն ետևը նոր պատնէշ մը կառուցին ցախերով։

Ջիւստինիանի մի քանի թնդանօթ ուզեց Ղուկաս Նոտարաս ծովակալէն. բայց սա-կա պատասխանեց, թէ պէտք չկար աւոր այն տեղւոյն համար, զոր ջենովացիք կը պաշտպանէին։ Ջիւստինիանի աւելցուց, որ նաւահանգստի մէջ շատ պէտք չունէին։ Սոյն մերժումէն Ջիւստինիանի վիրաւորեալ զգալով շատ ծանր նախատինքներ յաջորդեցին այս խօսքերուն, և կայսրը վերստին հարկադրուեցաւ միջամտելու և յանուն հանրութեան վտանգին՝ համաձայնութիւն մը պարտադրեց անոնց։ Յոյներուն նախանձութիւնը շատ անգամ կը հակառակէր Ջիւստինիանիի ծրագիրներուն։

Սուլթանը, որ գիտէր յարգել նոյնիսկ թշնամիի մը տաղանդն ու քաջութիւնը, Ջիւստինիանիի խելացի տրամադրութիւնները տեսնելով շատ անգամ աղաղակեր էր. «Ինչո՞ւ չեմ տար այս մարդն ինծի բերողին»։

Փորձեր ըրաւ, բայց ի զուր, զինքն հրապուրելու համար, և ամեն մատուցումներն արհամարհանքով մերժուեցան, թէպէտ կայսեր հանդերձապետն ի վերջոյ զայն դասալիք և նենգաւոր պիտի կոչէր։

Բայց խնդիրն հոն էր, որ յունաց վատութիւնն և ամբոխեանց ողորմելի վիճակն անօգուտ կըցուցին իր հերոսական և վեհանձն ճիգերը։

Թիւրքերուն պաշարումէն առաջ այնպիսի ատեն մը, յորուն տակաւին ժամանակ և դրամ ունէին, երկու վանականներ—Մանուէլ Գիագարի և Ռոգոսցի Նէօֆիտոս—պաշտօն ստանձներ էին պարիսպները նորոգելու։

Հիանալի ընտրութիւն արդարև...

Բայց այս Թշուառները որոն աշխատութեանց սահմանեալ գումարները գետնին թաղեր էին, և երբ քաղաքը կողոպտուեցաւ, եօթանասուն-հազար ոսկի գտնուեցաւ գետնին տակէն, զոր կայսրը նախապէս տուեր էր Պօլսոյ պատուարներուն վերականգնման համար։

Քաղաքին ներքին ողբալի պատկերն այս էր, սակայն պատրաստուեցան պատերազմի։ Ցարձակումը Սուրբ Ռոմանոսի դրան կեդրոնացաւ, ուրանօր կը գտնուէին ինքը կայսրը, Դոն-Ֆրանչէսկօ, Տօլէդօ, Ջիւստինիանի և իր երեք հարիւր ընտիր բերդապահ ջենովացիները։ Եգիրնէ-քափուսին (Միրիանդրի) կը պաշտպանէին երկու Բոջարդի եղբայրներ, որք իրենց համշիրակ Ջիւստինիանիի ազնիւ օրինակին նմանելով եկած էին իրենց հարստութիւնն ու կեանքը զոհաբերել Պօլսոյ պաշտպանութեան համար։ Ծարպիկ և յանդուգն Նետաձիգ Թէոդոր և հրետաձիգ Ժան-Գրանդ գերմանացին Կարսիասի դուռը (Էյրի քափու) տեղաւորուած էին։ Հայվան-սարայէն մինչև ս. Դէմետր եկեղեցին՝ ամբողջ գիծն յանձնուած էր Իսիդոր ռուս կարդինալին, որ մի քանի ամիս առաջ Հռովմայ արքունիքէն ղրկուած էր յոյն և լատին եկեղեցեաց միութեան նախագահելու համար Ֆլորանսի ժողովքին մէջ որոշուած հիմանց համեմատ։ Ժէրօմ Մինօտտօ, Վենետիկի հիւպատոսը, կայսերական պալատին կը հսկէր. Քախլօպօրտան, որ ծովին մօտ էր և նաւահանգստին վրայ կը նայէր, մեծ-ծովակալ Ղուկաս Նոտարասի յանձնուեցաւ։ Ծովին երկարութեան վրայ գտնուած ամրոցներու պաշտպանութիւնն Սպանիոյ հիւպատոս Պետրօ Ջիւլիանի ստանձնեց. և Ամաթիայէ մինչև Ոսկի-Դուռ, Սիլիվրի-քափուսիէ մինչև Ադրիւրի պալատը (Բալըքլը) Ջենովացի Մօրիս Կատանէօյի յանձնուեցաւ և Սէլիմբրիայի և Ս. Ռոմանոսի, այսինքն Սիլիվրի-քափուսիէն մինչև Թոփ-քափուի միջևը գտնուած պատնէշներու մասը յոյն զինուորական Թէօֆիլ Պալէօլոկի յանձնուեցաւ։ Դեմէտրէ Պալէօլոկ և Նիկօլա Ջիւդէլլի պաշտօն ունէին պահեստի զօրաց շրջանը բոլորել և հասնիլ ամեն ուրեք, ուր որ իրենց օգնութիւնն հարկ ըլլար։

Ուրեմն ընդամէնը տասներկու դիրք կային, որոնց միայն երկուքը յոյները կը բռնէին, միւս տասը դիրքերը ջենովացի, վենետիկցի, լատինացի, ռուս և գերման սպաներու յանձնուած էին։

Բերդապահի ուժերն 9000 հոգիէ աւելի չէին, այսինքն 3000 օժանդակ և 6000 յոյներ էին, որոնց մէջ կը գտնուէին վանականները, զօրաց քաջութեան ույժ տալու համար։

Բայց յոյներուն գլխաւոր յոյսը սուրբ կոյսին վրայ էր, որ վերջին պաշարման միջոցին պատնէշներուն վրայ երևցած և Թիւրք բանակին մէջ անկարգութիւն սփռած էր։

Երբ Թիւրքերն յարձակման կը պատ-

*) Տես «Մշակ» № 23։

ցոնները սովորական են, ու անսովորն ու տարօրինակը՝ մինչև իսկ հակառակն է։

Դէօրթ-Եօլ ունի երկու եկեղեցի ու աղջկանց և մանչերու վարժարաններ, ամեն կերպով անբաւական տեղին պէտքերուն ու ըստ ամէն տեսակէն։ Այս վարժարանները դաշնակցականներու ազդեցութեան տակ են։

Կիլիկիոյ մէջ կրթական գործին նոր ոգիով ու նոր եռանդով զարկ տուողները եղած են Բարեգործական ու Միացեալ Ընկերութիւնները, որոնց ջանքերուն գնահատութիւնը, ամեն բանէ գերիվեր է։ Միացեալն կը հովանաւորուի այժմ Քեսաբի, Հաջընի, Ղարս-Բազարի, Վահկայի, Շար-Դէրէլի, Զէյթունի, Կոկիսոնի, Ալբիստանի և բազմաթիւ այսպիսի կարևոր կեդրոններու, ինչպէս նաև ուրիշ շատ մը փոքր գիւղերու վարժարանները, որոնց սեմէն ներս գրեթէ օտարացած հայ մանուկը կը դաստիարակուի հայ հոգւով ու հայ զգացումներով։ Լաճ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՑ

III

Ռուսական արդարադատութիւնը երկրորդ անգամ մի փառաւոր յաղթանակ տարաւ՝ երկրորդ անգամ արդարացնելով հասարակութեան հաւատը դէպի Ալէքսանդր II-ի օրէնքները. նա ցոյց տուեց, որ արդարադատութեան առաջ մեծ ու փոքր, հարուստ ու աղքատ չը կայ։

Եւ պատմական այդ մեծ ակտը կատարեց Թիֆլիսի դատաստանական պալատը Թաղիեվ-Բէբութովի գործում, որը ահա մի տարուց աւելի է կօշմարի պէս ծանրացած էր մասնաւորապէս Բագուի և ընդհանրապէս Ռուսաստանի հասարակութեան գլխին։

Կատարվել է մի գործ, մի սուր գործ, որը հատուցում էր պահանջում։ Հասարակական գործչի անուն վաստակած, իր գործունէութեամբ լայն ժողովրդականութիւն ստացած մի միլիօնատէր, որի անունը Ռուսաստանի մի ծայրից միւսն է հնչում, մի քստմնելի ոճիր էր գործել, գուցէ շատ փոքր, շատ չնչին մի ոճիր՝ համեմատած այն բոլոր քստմնելի գործերի հետ, որոնց մենք սովոր ենք տեսնել միշտ մեր հասարակ աղաների կողմից և որը գուցէ և աննկատելի ու անհետևանք անցնէր, եթէ այդ ոճրի օբեկտը, այն մարդը, որի գլխին էր իջել ամենակարող կրեսոսի հզօր թաթը, ինչպէս շատերն են լսել, կուլ տար այդ վիրաւորանքը և մեծաւորի սեղանից շպրտած փշրանքները հաւաքելով գլուխը խոնարհէր նրա առաջ, ինչպէս որ շատերը, և նրանց հետ այդ քստմնելի ոճրի հեղինակներն էին երևակայում։

Բայց բարեբաղդաբար այդպէս չեղաւ։

Եւ գիշակեր գայլերի վոհմակը յուզվեց, այլայլվեց. նա ամեն միջոց ձեռք առաւ բողոքող ձայնը լռեցնելու համար։

Ասպարէզ նետվեցին փողի ստրուկների խմբերը, որոնք սկսած փողոցներից, մեծաւորների շեմքերից և վերջացրած լրագրութեան էջերով՝ ամեն տեղ, ամեն տեղ իրանց ձայնը բարձրացրին ակնյայտնի մեղաւորին անմեղ դուրս ձևացնելու և արդարացնելու համար։

Եւ հասարակութիւնը անցեալի դառն փորձերի հիման վրա հաւատացած էր, որ փողի կուռքը, ոսկու զրնգզրնգոցը, որը շատերի բերանն էր փակել, արդարադատութեան ձայնն էլ կը խլացնէ։

Բայց այս անգամ, ի մեծ ուրախութիւն նրան, արդարադատութիւնը յաղթող հանդիսացաւ։

Փայլուն ոսկիները անկարող եղան խլացնելու արդարադատութեան ձայնը և նա մեղաւորին արժանաւոր պատիժ վճռեց։

Այդ մի փայլուն ապացոյց էր, որ արդարադատութիւնը դեռ գոյութիւն ունի մեզ մօտ, որ ոսկու զրնգզրնգոցները ամեն անգամ չեն կարողանում խլացնել նրան, որ տուեց մեզ նահանգական դատարանը առաջին դատի ժամանակ և որը երկրորդ անգամ ապացուցեց դատաստանական պալատը այս վերջին օրերս։

Ճիշդ է, նա կրճատեց, մեղմացրեց պատիժը, բայց չէ որ հարցը դրա մէջ չէ, չէ որ գլխաւորը այն չէ, որ մեղաւորը անպայման խիստ պատժվի, այլ այն, որ դատաստանական հիմնարկութիւնը ապացուցեց, հասկացրեց, որ անպատիժ կերպով վիրաւորել մարդուն, բարոյական ապտակ հասցնել նրան՝ իրաւունք չունի նոյն իսկ ոսկու տոպրակը։

Եւ այդ մի պատմական ակտ էր, մի մեծ գործ, որի համար արդարադատութեան ներկայացուցիչները հասարակութեան խորին շնորհակալութեանն են արժանի։

Բագու. Վաղարշակ Թումանեան

ԱՂՔԱՏՈՒԹԵԱՆ ՇԵՄՔԻՆ

Նոր-Բայազէտ, 20 յունվ.

1907 թ. յուլիսի 22-ի ահռելի կարկտից յետոյ մեր ժողովուրդը, մանաւանդ նրա չքաւոր մասը աղքատութեան գիրկն ընկաւ, որովհետև հետևեալ տարիներում ես բնական աղէտները պարբերաբար իրանց աւերմունքը գործեցին ժողովրդի տնտեսութեան մէջ, երբեմն նրա ցանքերը դաշտամկներով լցնելով, երբեմն երաշտութեամբ, տաք քամիներով, կամ այլ և այլ աղէտներով փչացնելով և այլն։ Մի խօսքով՝ բնութիւնը ոչ մի կերպ չը խնայեց հարուածել մեր խեղճ հողագործ գաւառացուն, որը իր ամբողջ յոյսը դրել էր նախախնամութեան վրայ, իսկ սա անողորմ էր դարձել ու քարացել...

Սակայն չքաւոր ազգաբնակութեանը սկզբնական օգնութիւն հասցնելու համար դուրս եկան մարդիկ և իրանց դիմումներով խնդրամատոյց եղան կառավարութեան առաջ, ժողովրդի մատակարարութեան խնդիրը ասպարէզի վրա դնելով։ Խօսք չը կայ, որ ժողովրդի խնդիրը յարգվեց և պետական գանձատնից մի խոշոր գումար նպաստ յատկացվեց կարիքաւոր ընտանիքներին նպաստամատոյց լինելու համար։

Այդ առիթով կազմվեց մատակարարական յանձնաժողով, որը նպաստների բաշխման ձևը աւելի հիմնաւոր դարձնելու համար հարց դրեց՝ «փողով բաժանել նպաստները, թէ հացահատիկներով»։ Տարբեր կարծիքներից յետոյ բարւոք համարվեց նպաստները բաժանել ազգաբնակութեան չքաւոր դասին հացահատիկներով, ցորենով, որը կարող է ծառայել թէ իբր սերմացու և թէ իբր ուտելու հաց։

Կարծիք չը կայ, որ նպաստները տրվելու էին չքաւոր դասին, բայց մեղանում միջին դասակարգն ևս պահանջ դրեց՝ նպաստ ստանալու մասին, յատկապէս երկու նպատակ ունենալով. նախ՝ որ նա կարծում էր, որ հացահատիկների բաշխումը յետաձգվում կարող է ընդհանուրի սեփականութիւնը մնալ, այսինքն չը պահանջվել փոխառութիւնը, իսկ երկրորդ՝ երբ փոխառութիւնը յետ պահանջվի, կարող է տուժել և ինքը՝ միջակ դասակարգը կամ հէնց ժողովրդի այն դասը, որ չի ստանայ նպաստներ (մի սխալ ենթադրութիւն, որը ոչ մի կրիտիկայի չէր դիմանում, այլ լոկ մարդիկ ցանկանում էին նպաստ ստանալ)։

Եւ այդպիսով նպաստներ ստացան թէ չքաւորները և թէ միջին դասակարգի ընտանիքները, որոնք գուցէ ինքնուրոյն կերպով կարող լինէին իրանց գլուխը մի կերպ պահել։

Տարիները գլորվեցին, իսկ նպաստների գանձման խնդիրը հրապարակ եկաւ. մի մասը գանձվեց նախկին տարիներում, իսկ մնացեալը ժողովուրդը պէտք է վճարէր անցեալ տարի, մանաւանդ որ այդ տարին առատութեան տարի էր համարվում։

Սակայն ժողովուրդը դարձեալ նոյն աղքատն էր, նոյն չքաւորը։ Նա բացի մատակարարութեան պարտքերից կամ նպաստների փոխառութիւնից՝ պարտք էր նաև կողմնակի մարդկանց։ Ծոթածախը, հարկահանը, վաճառականը, ալիւրավաճառը, կուլակը և այլն իրանց հերթին շրջապատել էին ժողովրդին և նրան խեղդելու չափ իրանց պահանջներն անում... Վրա հասաւ դեկտ. ամիսը. որոշված էր՝ հին տարվայ հետ բոլոր հին պարտքերը վերջացնել... Իսկ ժողովուրդը իր բազմազան տալիքների ու տուրքերի դիմաց ունէր միմիայն իր տան կարասիքը—չուլ ու փալասը, պղինձը, թաղիքը կամ միակ կթան կովը կամ մի զոյգ եզը, որոնք շուկայ քաշվեցին և տուրքերի տեղ ծախվեցին աճուրդով, որպիսի հանգամանքներում ժողովրդի տրտունջը էլ աւելի սաստկացաւ։

Այսպիսի դէպքերում պակաս օգնութեան չեկաւ տեղիս փոխատու խնայողական ընկերութիւնը, որը իր քսակն էր բացել ժողովրդի մի որոշ դասակարգի առաջ՝ սրա նեղ օրերին մի փոքր ազատ շունչ քաշել տալու նպատակով։ Սակայն ինչ խօսք, որ ընկերութեան տալիքն էլ պարտք է, թէև էժան տոկոսով մի պարտք, որը իր ժամանակին դարձեալ նեղ դրութեան մէջ է դնելու չքաւորին, որը ուրիշ կերպ չը կարողանալով կազդուրել իր քայքայված տնտեսութիւնը՝ «Ալօյի քոլոզը Բլօյի գլուխն է դնում, իսկ Բլօյինը՝ Ալօյին»...

Մի խօսքով ժողովուրդը կանգնած է աղքատութեան շեմքին։ Գ. Սինանեան

ԴԱՐՁԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Կարս, 23 յունվարի

Մեր քաղաքի եկեղեցաշինութեան հարցը դարձեալ հրապարակ է եկել. բայց այս անգամ աւելի ուժգին թափով, աւելի եռանդուն գործունէութեամբ։ Մինչև հիմա այդ մասին մտածող, մուրացկանութեամբ փող հաւաքող եղել է միայն Մ. աւ. քահ. Տէր-Պետրոսեանը։ Իսկ այժմ ասպարէզ է մտել քաղաքիս փոխանորդ հայր Երեմիան նորընտիր հոգաբարձուների հետ։ Մի քանի տիկիններ էլ առանձին խումբ կազմած՝ գեղեցիկ սեռի մէջ են նուէրներ հաւաքում։ Զանազան զուարճութիւնների սիրահար երիտասարդներն էլ, մի առժամանակ մի կողմ դնելով իրանց աշխարհային քէֆարանութիւնները, իրանց շրջաններում արծարծում են շինութեան հարցը, աշխատում են մի համեստ գումար գցել եկեղեցու գանձանակը։ Հայ ուսուցիչները, հայ քահանաները էլ ճանաչելով իրանց պարտականութիւնները՝ իրանց շրջաններում յորդորում են ժողովրդին գոնէ այս անգամ սրտաբուխ նուիրաբերութեամբ մօտենալ յօգուտ եկեղեցաշինութեան դրված գանձանակին։ Ուրեմն այս անգամ հայր Երեմիան իր գործակից հոգաբարձուների հետ պիտի ընկնի տնէ-տուն, խանութէ-խանութ, պիտի թափառի փողոցները, պիտի մտնէ սրճարանները, հիւրանոցները և երեսը պնդացրած՝ պիտի սկսի մի չը տեսնված արշաւանք, մի զօրեղ մուրացկանութիւն։ Փոխանորդն ու իր աջակիցները մի կողմ պիտի դնեն ամաչել քաշվել. պիտի սիրով տանեն այս կամ այն կողմից նկատված խոժոռ նայուածքները, սառը ընդունելութիւնը և վճռել դուրս չը գալ մտած տեղից, մինչև մի քանի կոպէկ չը գցեն։ Կը պատահեն ժլատ, կոպիտ անհատներ, որոնք յամառութեամբ կը մերժեն մի քանի կոպէկ գցել եկեղեցաշինութեան գանձանակը. այդպիսի դէպքում պատուաւոր մուրացկանների խումբը չը պիտի յուսահատվի։

Հայր Երեմիան 3000 տուն լուսաւորչականներից կազմել է հետևեալ ցուցակը։ 1500 ծուխից 1000 հոգու վրա դրել է 10-ական րուբլի, 500-ի վրա՝ 5-ական րուբլի։ Իմ խորին համոզմունքով, շատ չնչին տուրք է նշանակված, և ամենքը հեշտութեամբ կարող են վճարել նշանակված տուրքը։ Այդ հաշւով՝ 1500 ծուխից կը գոյանայ 12,500 րուբլի։ Եթէ մնացեալ 1500 ծուխից էլ միմի րուբլի ստանան, այն ժամանակ մենք կունենանք 14.000 ր. և այդքանով էլ եկեղեցաշինութիւնը կը վերջանայ։

Բայց մի թէ Կարսում չը կան գոնէ 15 տուներ, որոնք բարեհաճէին 500-ական րուբլի նուիրել։ Այո, կան մեզանում այնպիսի մարդիկ, որոնք եթէ կամենան, կարող են Կարսում չորս եկեղեցի շինել։ Բայց անտէր մնայ փողը. հեշտ է ասել թէ տուր. բայց հեշտ է տալը. դա փող է. հոգի չէ, որ հանէ ու տայ։

Ամբողջ 20 տարի է եկեղեցաշինութեան հարցը Կարսում քաշքշվում է և 3000 տնով մի եկեղեցի չեն կարողանում 20 տարվայ մէջ գլուխ բերել։ Սա արդէն կատարեալ ամօթ ու խայտառակութիւն է։ Գոնէ այս անգամ վերացնեն իրանցից այդ ամօթանքը։

Սարգիս Տէր-Մելքիսեդեկեան

ԱՆՅԱՅՏ ԳԱՒԱՌ

Օրդուբաթից մօտ 28 վերստ հեռաւորութեան վրա՝ Արաքսի լեռնաշատ հովտում տարածվող Կաքաւաբերդ գաւառի չորս հայ հասարակութիւնը ունի իր միջավայրին հարազատ առանձնայատկութիւններ։ Մարդ երբ առաջին անգամն է գտնվում այդ շրջանում զարմանում և հիանում է այդ բնակչութեան՝ մարդու ուժերից վեր աշխատասիրութեան վրա։

Այդպիսի մի խուլ անկիւնում երկրագործութիւնը, գինեգործութիւնը, շերամապահութիւնը, զանազան ազնիւ տեսակի խոտերի ցանքը և ուրիշ շատ զբաղմունքի տեսակներ կատարելագործութեան են հասցված։

Այդ շրջանի կարմիր գինին իր քաղցրութեամբ և ուժեղութեամբ Կովկասում կարող է առաջնակարգ տեղ բռնել։ Աչքի են ընկնում պտղատու ազնիւ տեսակի ծառերի բազմազանութիւնն ու ճոխ բուսականութիւնը։

Մայիս ամսից յետոյ մինչև ուշ աշուն գեղջկուհին իր երեխաներով միասին գիշեր ցերեկ զբաղված է լինում պտուղ քաղելով ու չորացնելով։ Անասնապահութիւնն էլ յետ չէ մնացել միւս զբաղմունքներից։

Բայց այս բոլորը արժէք չունեն և քաղաքներում վաճառականներից անյայտ են մնացել՝ խիստ դժուար և անանցանելի ճանապարհների պատճառով։ Գիւղացին օր ու գիշեր աշխատում, արիւն-քրտինք է թափում, բայց իր վաստակի ազնիւ պտուղները մնում են շուկայից անյայտ։ Հէնց այդ է պատճառը, որ այդ շրջանի մանուկից սկսած մինչև 50—60 տարեկան ծերունին օտարութեան են դիմում, այն էլ շատ երկար տարիներով։

Շրջանիս գիւղական ընտանեկան կեանքը իր մաքրութեամբ, ազնւութեամբ և քչով բաւականանալու սովորութեամբ առանձնայատուկ տեղ է գրաւում հայ գիւղական կեանքի մէջ։

Ամբողջ ամառվայ չարչարանքներից յետոյ ձմեռն էլ գիշեր-ցերեկ հանգիստ չունեն, միշտ զբաղված են լինում տնայնագործութեամբ։ Տեղական շէնքերը նման չեն միւս հայ գիւղերի շինութիւններին. բոլորն էլ քարաշէն են և մեծ մասամբ եւրոպական ճաշակի։

Բայց չը նայած այս վերոյիշեալ առաւելութիւններին, երբ նայում ես հասարակական կեանքին, բոլորովին հիասթափութեան ես արժանանում։ Միշտ անպակաս են լինում թայֆայական կռիւներն ու հասա-

---

բաժանուէին, զրոյց տարածուեցաւ իսկոյն իրենց մէջ, թէ իտալացի և հունգարացի բանակ մը Պոլսոյ օգնութեան կը համնէր։ Այս լուրն անշուշտ Խալիլ-փաշայի գործն էր, որ հազար միջոցներով կը ջանար պաշարումը վերցնել և Թիւրք զօրաց վրայ ցաւալի ազդեցութիւն մը ներգործեց. ամբողջ երկու օր քաղաքին պարիսպներուն ներքև մնացին, առանց լուրջ յարձակում մը կատարել համարձակելու։

Սակայն երկրորդ օրուան իրիկնադէմին լուսաւոր մէտէօր մը երևաց երկինքը Պոլսոյ վրայ հիւսիսային կողմը. և այս երևոյթին մէջ աստուածային բարկութիւնը նշմարելով քրիստոնէից վրայ՝ քաջալերուեցան։ Պատկեր և մէտէօր, հիանալի առաջնորդներ պատերազմի համար....

Մուհամմէդ, որուն որոշումները մի բոպէ խախտուած էին, վերստին ժողով գումարեց. Սագանոս փաշայի, տուրախանի և ներքինապետի կարծիքը նախամեծար համարուեցաւ Խալիլ-փաշայի կարծիքէն, որ այս նոր կորանքէն կատղելով՝ ձեռքի տակէ յունաց լուր ղրկեց և յորդորեց զանոնք արիաբար դիմադրել։

Այն օր քաղաքին մէջ ամենայն սրբոց տօնը կը կատարուէր։

Հետևեալ օրը, մայիս 28, սուլթանն իր բոլոր դիրքերը բռնեց. ցամաքին կողմէ հարիւր հազար մարդոց սիւն մը պատերազմի շարուեցաւ բանակին աջ կողմին վրայ՝ Ոսկի-դուռի դիմաց. ուրիշ սիւն մը՝ յիսուն հազար հոգի՝ ձախ կողմին վրայ. հարիւր հազար հոգի պահեստը կը կազմէին։

Ծովին կողմէ ութսուն ցռկանաւ նաւահանգստին ծոցը կը կենային Օղուն-քափուէն մինչև Պալատ։ Բէշիկթաշ գտնուած տորմիղին մնացորդը մեծ կիսաբոլոր մը կը կազմէր, որ Բալըք բազարէ ձևելով Սարայ-բուրնուն կը մօտենար և Վլանկայի նաւահանգիստը կը վերջանար։

Արևը մարը մտած տաենները Թիւրքաց ամբողջ բանակը շարժումի մէջ էր. «Լաիլահ իլլալլահ» աղաղակը փողարներու ծնծղաներուն և զէնուց շառաչիւնին կը խառնուէր. սուլթանը զօրքերը աչքէ կանցունէր և զօրապետները կը խրախուսէր։

Միւս կողմէ կայսրն ալ Սուրբ Սոֆիոյ եկեղեցին գնաց իր արքունեաց տաղանւոյն հետ և հոն հանրային զղջում և խոստովանանքն ընելով հաղորդութիւն առաւ անհուն բազմութեան մէջ, որ դառնապէս կողբար և հեծկլտանքէն կը փղձկէր ու կը պոռթկար։

Կոստանդիանոս այլևս հոգւոյն հանգիստն հոգալով և հանդարտ սրտով միայն կայսրութեան փրկութիւնը խորհեցաւ. Իսկոյն ձին հեծնելով վազեց գնաց քաղաքին բոլոր դիրքերը, քաջալերելով զօրքերն ու բնակիչներն իր խօսքերով և անձին օրինակով։

Ոչ ոք այդ գիշեր չքնեց ոչ պարիսպներուն և ոչ աշտարակներուն վրայ։ Հետևեալ օրը, մայիս 29-ին, հաւը խօսելուն, իւրաքանչիւր ոք տեղի վրայ և զէնքի տակ էր. կայսրը Թօփ-քափուի դրան առջև թշնամիին կը սպասէր, վճռած ըլլալով յաղթել կամ իր մայրաքաղաքին աւերածներուն ներքև թաղուիլ։

Լոյսը հեղուելուն պէս յարձակումն ըսկսաւ, և մէկ բոպէի մէջ թէ ցամաքէն և թէ ծովի կողմէն տարածուեցաւ։

Մուհամմէդ յոյները յոգնեցնելու և իր զօրաց ընտիր մասը վարժեցնելու համար՝ առջև քշեց նոր զօրքերն ու խեղանդամները և ընդհանուր յարձակումն սկսաւ քաղաքին դէմ։

Իսկոյն վիրաւորներու և մեռեալներու աղաղակները խափանելու համար շէփորներ, թմբուկներ և պայթուցիկներ սկսան, և երկու ժամէ ի վեր պատերազմը կը տևէր, սակայն հակառակ տասնապետներուն, որք զօրաց եռանդը կը բորբոքէին եղան խարազաններով և երկաթեայ ցուպերով, հակառակ նոյն ինքն Մուհամմէդի, որ կարգ ըստ կարգի դրուատիքներ և սպառնալիքներ կը կարդար և չէր թողուր, որ այս երկաթէ մակոյկը պահ մը հանդչէր, Թիւրքերը տակաւին թիզ մը հող չէին առաջացեր։

Պարիսպներուն վրայէն քարերու և նետերու տարափ մը կը տեղար կարկուտի պէս. յարձակողաց սանդուղները խորտակուեր էին։ Յունական հուրը հեղեղի նման կը հոսէր նաւերուն վրայ և ամեն կողմէ ջուրերուն վրայ կը սողոսկէր. քաղաքը մուխի թանձր ամպերու մէջ կորսուեր էր։

Կայսրը Պալէօլօկի և Կանտակուզէնի հետ ի միասին կը մղէր յարձակողները, և բաղդը դէպի յոյներն հակելու երևոյթն ունէր, երբ Ջիւստինիանի վէրք մը առաւ բազուկէն կամ ազդրէն։ Ցաւին չդիմանալով՝ թոյլտուութիւն խնդրեց Կոստանդիանոսէն իր նաւին երթալ՝ վէրքը դարմանելու համար։

Ի զուր ջանաց կայսրը զայն կեցնել. «Ձեր վէրքը ծանր չէ և մանաւանդ ինչպէս դուրս պիտի ելնէք»։ «Ես այն ճամբուն պիտի հետևիմ, զոր Աստուած ինքը ցոյց տուաւ Թիւրքերուն», պատասխանեց Ջիւստինիանի և Գալաթա քաշուեցաւ, մոռնալով փառքի ամբողջ կեանք մը և զայն անպատուելով ցյաւէտ։

Նահանջը Ջիւստինիանիի, որ մինչև ցայն վայր այնքան արի և այնքան հաւատարիմ եղած էր, պաշտպաններու միջև սրտաբեկ և սարսափ ձգեց։ Սագանոս իրենց շարքերուն մէջ խառնակութիւն նշմարելով ենիչէրներու եռանդն արծարծեց։

Անոնցմէ մին, Հասան Ուլուպատցի (բուլղար ենիչէրի), որ ահեղ կերպարանքով և զարմանալի ուժով մարդ մըն էր, վահանը գլխին ծածկած և աջ ձեռքը եաթաղան՝ կը յարձակի և իր երեսուն ընկերներով պարսպին վրայ կը հասնի. 18-ը միանգամայն վար կը գահավիժին. Հասան ինքն ալ քարով մը կը զարնուի և կիյնայ. կիսով չափ կը բարձրանայ և կը ջանայ զէնքը վահանով պաշտպանել. սակայն վէրքէն տկարացած՝ ձեռքէն կիյնայ վահանը և նետերու կարկուտի մը ներքև անհետ կը լինի։

Երբ Թօփ-քափու այսօրինակ ընդդիմութեամբ մը կը դիմադրէր, քաղաքին վրայ ուրիշ կողմէ մը կը խուժէին։ Յարձակման նախորդ իրիկունը Կոստանդիանոս ցաւալի աննախատեսութեամբ Կրկէսի դուռը (Հայվան-սարայ) բանալ տուած էր՝ անկից Մուհամմէդի բանակին վրայ յարձակելու համար, և մի ուրիշ աննախատեսութեամբ վերստին փակել չէր տուեր։

Յիսուն Թիւրքեր գրեթէ անարգել անկէ բացին և ետևի կողմէն յունաց վրայ ինկան։ Այս սոսկալի լուրն արագապէս կը թռի կը համնի նաւահանգիստէն Սուրբ Ռոմանոս և շարքերուն մէջ սարսափ կը սփռէ։

Թէոփիլ Պալէօլօկ, Ֆրանչէսկօ դը Տօլէդօ և Դալմատացի Ժան ի զուր քաջութեան հրաշքներ ի գործ կը դնէին։

Կոստանդիանոս, տեսնելով իր ճիգերուն և ջանքերուն անօգուտ դառնալը և թշնամեաց բազմութիւնը, որ ամեն կողմէ քաղաքին վրայ կը տարածուէր, մահը փնտռելով կը յարձակի Թիւրքերուն վրայ։ Իր մարդիկը զինքը թողած տեսնելով կաղաղակէ. «Քրիստոնեայ մը չկայ, որ զիս սպաննէ և բարբարոսներուն ձեռքը չը յանձնուիմ»։ Նոյն բոպէին սուրի երկու հարուած կը ստանայ, մէկը դէմքին վրայ, միւսը կռնակէն ուժգին կերպով, և զոհերու բազմութեան մէջ կը խառնուի կիյնայ ի Սանջաքդար-Եօքուշի *)։

Թիւրքերը միևնոյն ատեն Կարսիասի (Էյրի-քափու) դուռնէն կը խուժէին դիականներու շեղջակոյտի մը վրայէն, որոցմով փոսը կը լեցուէր, և իրենց ազջան կը կոտորէին այն մտքով, որ 50,000 հոգինոց բերդապահ զինուորի մը հետ գործ ունէին...

Սակայն արիւնհեղութիւնը դադրեցաւ այն բոպէին, երբ յունաց տկարութիւնը հասկցուեցաւ։ Բարբարոսներն աւելի շահ ունէին գերիներ վերցնելու մէջ, որք կըրկին հրապոյր մը ունէին իրենց ընչաքաղցութեան և իրենց բղջախոհութեան։

Բնակիչները խուռներամ դէպի նաւահանգիստ գահավիժած էին, որուն տակաւին թշնամին չէր տիրացեր, վասնզի Էյրի-քափուի գետնափոր դուռնէն ետ մղուեր էին, սակայն նաւահանգստի մուտքը շատ նեղ ըլլալով ժողովրդի այս կոհակներուն համար, որք հոն կը շտապէին և կը ստուարանային ամեն բոպէ, շատ փոքր թիւ մը յաջողեցաւ հոն ապաստանիլ. դռնապահ զինուորները նոյն իսկ իրենց փրկութիւնը խորհելով փակեցին զանոնք և բանալիները ծովը նետեցին։

Ըստ նախկին մարգարէութեան մը՝ կը յուսային, որ Թիւրքերը Ցուլի հրապարակն (այժմու Թաւուք-բազար) հասնելուն պէս կանգ պիտի առնէին և պիտի ճզմուէին պաշտպաններու կողմէ։

Նաւահանգիստէն յետ մղուած փախստականները Սրբոյն Սոփիոյ եկեղեցին դիմեցին և ներս մտան խառնիխուռն. մարդիկ, կանայք, ծերունիք, մանկունք, վանականներ և կրօնաւորուհիներ հոն ի զուր կը սպասէին պատկերին իջնելու վայրկենին, երբ անհաւատներն առաջանային։

Հրաշքով կարելի չէր փրկել կայսրութիւնը։ Կացինի հարուածներով դուռները ջարդուեցան. Թիւրքերն հեղեղի նման փողոցներու մէջ տարածուեցան, և կողոպուտն սկսաւ, կողոպուտ՝ զոր ոչինչ կարողացաւ կասեցնել, ոչ կանանց և աղջկանց վայնասունը, ոչ տղայոց աղաղակներն և ոչ վիրաւորեալներու անէծքները։

Յաղթանակաւ արբած զօրքերուն համար սանձ չկար այլևս։

Երիտասարդութիւն, գեղեցկութիւն, հարստութիւն—ասոնք միայն կընտրուէին այս դողդոջուն արարածներուն մէջէն, որք իրենց որսերն եղած էին պատերազմական իրաւամբ։

Գերիներն, առանց խտրութեան սեռի և աստիճանի, չուաններով միմեանց կապուեցան. կանայք իրենց գօտիով և քօղերով կապեցին։

Կարգը եկաւ Աստուծոյ տաճարներուն. սուրբերու պատկերները պատերէն խլեցին և պատռեցին բզիկ-բզիկ. սիւները վերցուեցան և ծամկռտուեցան. քահանայական զգեստները ձիերու ծածկոցի փոխուեցան. խաչելութեան պատկերը ենիչէրի գլխարկով պտտցուցին. սեղանները պղծուեցան, ոմանք կերակուրի սեղանի տեղ գործածուեցան. ուրիշներ անկողինի տեղ ծառայեցին, որոնց վրայ աղջիկներ և մանչեր բռնաբարուեցան, կամ զանոնք մսուրի վերածեցին իրենց ձիերուն համար։

«Լցցի բանն որ ասացաւ ի ձեռն մարգարէի Ամոսի»,—կաղաղակէ պատմագիրն արտասուելով։

Այա Սոֆիայի եկեղեցին, Աստուծոյ իմաստութեան սրբավայրը, իր փառաց գահոյքը, աշխարհի սքանչելիքը Տիրոջ ի պատիւ կառուցեալ, զարշանքի և սոսկումի տեղւոյ մը վերածուեցաւ։

Խ. Սարաճեան

(Կը շարունակվի)

*) Կոստանդիանոս սոյն հարուածն ստանալուն, իր վերջին խօսքն եղաւ «Մէֆտա», որ կը նշանակէ «զիս կերաւ»։ Յորմէ անոր այդ տեղը կը կոչուի «Մէֆտա-մէյդանի»։

բակական շահերի վատնումը զանազան անհատների կողմից։

Գաւառս ունի միայն մի եկ.-ծխ. երկսեռ կենտրօնական դպրոց։ Ուսումնարանը մօտ ութ տարի է, ինչ գոյութիւն ունի և պահվում է «Արամազդ» ընկ. օժանդակութեամբ։ Խեղճ ուսումնարանը շատ փոփոխական բաղդ ունի. Նայած տարվան՝ ունենում է մի բաժանմունք, կամ երկու, կամ երեք և կամ էլ չէ ունենում, բայց գրում է, թէ ունի երեք բաժանմունքի փոխարէն չորսը։ Իսկական հայկական դպրոց է. այսքան տարի է՝ այդ ուսումնարանը ոչ մի՝ թէ կանոնաւոր և թէ անկանոն հաշւեմատեան չունի. ամեն ինչ իր բաղդին է թողնված. «ով չուստ, նա կուշտ». միայն՝ այս տարի, շնորհիւ նոր ուսուցիչ Ց. Նիկողայոսեանի, ուսումնարանը սկսել է հաշւեկշռի տակ մտնել։

Անցեալ նոյեմբեր ամսին դժբաղդութիւն ունեցայ ներկայ լինելու մի ընդհանուր ուսուցչական և հոգաբարձական ժողովի, որտեղ ոյժով, ոստիկանութեան միջոցով ընդհանուր հաշիւ էին պահանջում նախանցեալ ուս. տարվայ հոգաբարձութեան գանձապահից։ Հաշւետւութիւնից այն դուրս եկաւ, որ դեռ յայտնի գումարից գանձապահ-հոգաբարձուի մօտ 200 ր. փող էր պակաս, միւս կողմ թողած անյայտ գումարները. իսկ եղած յայտնի գումարն էլ նա ծածուկ տուած է լինում գիւղացիներին տոկոսով։

Ահա այս բոլորի դիմաց դէպի գիւղացիները կարելի է մի կերպ զիջող վերաբերվել, բայց «Արամազդ» ընկ. անտարբերութիւնը ոչ։ Երբ «Արամազդ» ընկ. յանձն է առել նպաստել այդ դպրոցներին, պէտք է միշտ նախանձախնդիր լինի նրանց համար և հետևի, որ միշտ բարեկարգ պայմաններում լինեն դպրոցները, փողերն էլ աննպատակ չը վատնվեն։

Ես կարծում եմ, որ աւ.-ուսուցիչ Ց. Նիկողայոսեանը, որ իր կոչման արժանի անձն է, կաշխատի ուսումնարանը կարգի բերել և նեղութիւն կը կրի հրապարակով մի որևէ լրագրի միջոցով հաշիւ տալու հասարակութեան, որովհետև այդ ժողովրդի մեծ մասը օտարութեան մէջ է և հնարաւորութիւն չունի մօտիկից ծանօթանալու այդ հաշիւների հետ։

Գ. Դաւթեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Յունվարի 29-ին կայացաւ Թիֆլիսի մէշչաննների լիազօրների ընդհանուր ժողովը ատեն. Բ. Առաքելեանի նախագահութեամբ։ Քննութեան առարկան Ռոմանովների Տան 300-ամեայ յօբելեանի հանդէսներին մասնակցելու հարցն էր։ Մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ որոշվեց. 1) ըստ հնարաւորութեան մասնակցել քաղաքի կազմակերպած բոլոր հանդէսներին, իսկ Երևանեան հրապարակի վրա կատարվելիք համաժողովրդական մաղթանքին ներկայ լինել ամբողջ կազմով, դասային նշաններով. 2) ամենաաղքատ մէշչաններից չառնել 3000 րուբլու տուրքեր. 3) յօբելեանի առթիվ պատրաստել տալ ընկերութեան լիազօրների համար արծաթէ—կամ ըստ ցանկութեան ոսկէ—ժէտոններ և 4) խնդրել քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեանից Պետերբուրգում գտնված ժամանակ առ ոտս Նորին Կայսերական Մեծութեան արկանել Թիֆլիսի բազմահազար մէշչանների ընկերութեան ամենահպատակ զգացմունքները ամենաաւագ քաղաքացիների հետ միասին։

◆ Կովկասի փոխարքան նշանակեց Պետերբուրգ գնալու և ամենահպատակ զգացմունքներ արտայայտելու համար Ռոմանովների Տան յօբելեանի առթիվ կովկասեան ուսումն. շրջանի հոգաբարձու Ռուդոլֆին, 2-րդ արական գիմնազիայի վերատեսուչ Դրբօգլավին և Կուբանի շրջանի ժողովրդական դպրոցների տեսուչ Պոնօչօվնիին։

◆ Բագուի կողմից առաջիկայ յօբելեանի առթիվ Պետերբուրգ են մեկնելու՝ քաղաքագլխի պաշտօնակատար Յարութիւնեան, ձայնաւորներ Իսաբէկ Դադաշեվ, Նոբէլ, Ղուկասեան, Մուխին և Թաղիանոսեան։ Հայոց Կուլտուրական Միութեան կողմից Արամ Առաքելեան և գիւղերի կողմից՝ Բեազիմ-Կասում-օղլի։

◆ Բագուի միլիօնատէր Աղա Շամսի Ասադուլաևը իբրև ուսուցչական ինստիտուտի պատուաւոր հոգաբարձու՝ ի յաւերժացումն Ռոմանովների Տան 300-ամեայ յօբելեանի նուիրել է, համաձայն ինստիտուտի վերատեսչի միջնորդութեան, 10,000 ր. պայմանով, որ տոկոսիքով երկու թոշակաւորների տեղ հաստատվի ինստիտուտում՝ մէկը ռուսի, երկրորդը մահմեդականի համար։

◆ Այսօր Տ. Նազարեանի Գրական-Գեղարվեստական Սալօնի հերթական jour-fixe-ին, երեկոյեան ժամը 8 և կէսին, Պարիզից վերադարձած Հ. Առաքելեան կը հաղորդէ իր տպաւորութիւնները։

◆ Ներքին գործերի մինիստր Մակլակովը իր անակնկալ քննութիւնից յետոյ, կարգադրել է ընդլայնել Պետերբուրգի ոստիկանատներում բանտարկեալների համար յատկացված նեղ շինութիւնները։

◆ Պետերբուրգից հեռագրում են Թերթերին, որ քննիչ Լըժինը ազատ է։

◆ «Баку»-ն հաղորդում է, որ յունվ. 27-ին, կիրակի օրը, Բագուի նորակառոյց հայոց եկեղեցու բակում բացվել է հանգուցեալ հասարակական գործիչ Բօղդան Մ. Դոլուխանեանի մահարձանը, ներկայութեամբ Անանիա եպիսկոպոսի և շատ ինտելիգենտների։

◆ Ներկայ փետրվարի 15-ին տեղի է ունենալու յօգուտ Հայոց Ազգագրական Ընկերութեան օպերային ներկայացում Արքունական Թատրօնում։

◆ Թիֆլիսի կանանց բարձր դասընթացների խորհուրդը իր վերջին նիստում որոշեց միջնորդել ժող. լուս. մինիստրութեան առաջ, որպէսզի պատմա-գրականական ֆակուլտէտին կից բացվի արևելեան լեզուաբանութեան բաժանմունք երկու տեսակի՝ արաբա-պարսկական, թիւրք-թաթարական և հայ-վրացական։

◆ Թիֆլիս քաղաքի Թաղական բժիշկները այսուհետև այսպէս դասաւորվեցին. 1 և 2-րդ քաղաքամասերի համար՝ Օսիպով, 3 և 4-րդ՝ Լ. Քալանթարեան, 5 և 6-րդ՝ Զաբլուդօվսկի, 7 և 8-րդ՝ Ն. Խատիսեան, 9 և 10-րդ՝ Գ. Նաւիէվ, 11 և 12-րդ՝ Ի. Միրաքեան։

◆ Վաղը Հասարակական ակումբում Սնարսկին կը կարդայ ռեֆերատ Ջէկ Լոնդօնի հասարակական նշանակութեան մասին։

◆ Մեր խմբագրատուն մտաւ բուլինացի ճանապարհորդ Ֆերդինանդ Լէյբովիչ, որը ճանապարհորդում է աշխարհիս շուրջը։ Նա Թիֆլիսից ուղևորվում է դէպի Թաւրիզ, որտեղից կը վերադառնայ դարձեալ Անդրկովկաս և կը ճանապարհվի դէպի Թէհրան և այնտեղից Հնդկաստան։ Ճանապարհորդը երիտասարդ մարդ է, առողջ կազմուածքով, զինված ատրճանակներով, հագնված թեթև զգեստով։

◆ 1912 թ. սեպտեմբերի 24-ին Կօջօրի խճուղու վրա պօստի և Ալէքսանդրօֆ գաղութի մօտ Թէլեթում տեղական աւազ Գօզլիբ Ֆլիտտի տան վրա գործված յարձակումների գործերի առթիվ կատարվող յետաքննութիւնը պարզեց, որ այդ յարձակումները կազմակերպող անձանց պատրաստած «Կրքալիչ» տիպի ռումբերը փոխադրվել էին Գրիբօէդովսկայա փող. № 27 տունը, Թիֆլիսեցի Աստղիկ Տէր-Առաքելեանի բնակարանը, ուր, Թիֆլիսի ոստիկանապետ գեներալ-մայոր Զասիպկինի կարգադրութեան համաձայն, խուզարկու ոստիկանութեան պաշտօնեաները խուզարկութիւն կատարեցին յիշեալ բնակարանում յոյս յունվ. 30-ի գիշերը, որով յայտնագործվեցին 3 բոլորովին պատրաստ մեծ տեսակի ռումբ, այսինքն նոյն «Կրքալիչ» տիպի, որ նետվեցին Կօջօրի խճուղու վրա, ծծմբաթթուտի սրուակներ, 30 կապսիւլ անդիկով, 2 կտոր բիկֆորդեան պատրոյգից և այլ պայթուցիկ պարագաներ։ Դատախազի և քննիչի ներկայութեամբ ռումբերը դատարկվեցին, իսկ անդիկը այրվեց. 30 կապսիւլը պայթեցվեցին միևնոյն օրը Կօջօրի խճուղու վրա։ Այս ռումբերի յայտնագործման առթիվ ձերբակալված են լրացուցիչ կերպով մի քանի անձեր։ Յետագայ քննութիւնը շարունակվում է։

◆ Երէկ մեր խմբագրատուն մտաւ մի չքաւոր կին և լալով խնդրեց մեզ իր թշուառ ու անել դրութեան վրա բարի մարդկանց ուշադրութիւնը հրաւիրել։ Այդ կինը, որ մայր է երկու անչափահաս (մին 4 տարեկան և միւսը 3 ամսական) որդիների, իր օրհապահիկը հայթայթելու ամենատարրական միջոցներից իսկ զուրկ է։ Նա, լինելով ալէքսանդրօպօլցի, այստեղ Թիֆլիսում չունի ծանօթներ, որոնց աջակցութեանը դիմէր, և մնացել է միանգամայն անել վիճակի մէջ, չունենալով ոչ վառելու փայտ, ոչ ճրագի նաւթ և ոչ նոյնիսկ չոր հաց՝ որով կարողանար թէ իր և թէ իր որդիների քաղցը յագեցնել։ Բարի մարդիկ կարող են իրանց օգնութիւնը հասցնել յիշեալ թշուառ կնոջը հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, Полицейская ул. д. Парашова, № 30. Եղիսաբէթ Մանուկեանցին։

◆ Քարվանսարայից մեզ գրում են յունվարի 25-ից. «Ուզունթալա գիւղում շուտով կը բացվի մանր վարկի ընկերութիւն Եսայի Տէր-Յովհաննիսեանի նախաձեռնութեամբ»։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

«ԱՐՕՐ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

(Նամակ խմբագրութեան)

Թիֆլիս, 30 յունվարի

Սրանով պարտք եմ համարում մի համառօտ հաշիւ տալ հայ հասարակութեան՝ «Արօր» ամսագրի հրատարակութեան մասին։

«Արօր» ամսագիրը ես ձեռնարկեցի հրատարակել 1910 թ. յունվար ամսից։

Երեք տարիների (1910, 1911 և 1912 թ.թ.) ընթացքում «Արօրը» հրատարակվեց 400—500 օրինակ։ Բաժանորդագին այդ 3 տարիների ընթացքում ստացվել է երեք հազար (3000) րուբլի։ Ծախք եղել է 3 տարիների հրատարակութեան վրա 6300 րուբլի (տպարան, թուղթ, սրբագրութիւն, պօստի ծախք, հոնօրար մի քանի աշխատակիցների միայն, և այլն)։ Ուրեմն դեֆիցիտ եղել է 3300 րուբլի, բացի իմ՝ իբրև խմբագրի անձնական աշխատութիւնից և խմբագրի պաշտօնը ձրիաբար կատարելուց։

Առհասարակ, ամսագրերը մեր՝ հայերիս մէջ աջողութիւն չեն գտնում։ Վերցնենք «Հիւսիսափայլ», «Կռունկ», «Հայկական Աշխարհ», «Փորձ», «Մուրճ» ամսագրերի պէս յայտնի հանդէսները, որոնք նոյնպէս շարունակ նիւթական անագին դեֆիցիտներ ունեցան և անկարող եղան հէնց այդ դեֆիցիտների պատճառով երկար շարունակել իրանց գոյութիւնը։

Ես նպատակ չունիմ այստեղ մտնել այն պատճառների լուսաբանութեան մէջ, որոնցով պայմանաւորված է լուրջ ամսագիրների մեր մէջ ունեցած անաջողութիւնը։ Միայն փաստն եմ հաստատում։

Գալով «Արօրին», ի հարկէ, ինձ չէ պատկանում ասել, թէ որքան և ի՛նչ չափով նա կարողացաւ իրագործել այն ծրագիրը, որ ունէր ի նկատի։ Ես կարող եմ կրկնել միայն յայտնի լատինական առածը՝ «Ես կատարեցի, ինչ որ կարողացայ. թող կատարէ աւելի լաւ, ով կարող է»։ Այս երեք տարիների ընթացքում «Արօրը» տուեց մի քանի ստուար աշխատութիւններ՝ Վիկտոր Հիւգօյի նշանաւոր «93» վէպի թարգմանութիւնը, Ա. Սարուխանի ստուար աշխատութիւնը՝ հայկական հարցի մասին, Լէժանի «Հայաստան՝ երեկ և այժմ» գրքի թարգմանութիւնը, «Հայ եկեղեցական-պետական յարաբերութիւնները Հին Հայաստանում» աշխատութիւնը (Խ. Սամուէլեանի), ուսումնասիրութիւններ խաղաղասիրական շարժման մասին, Արփիարի «Ինդամոլիկ աղջիկը» վէպը, եւրոպական մի քանի նշանաւոր վիպագրողների երկերը և մի քանի թատրօնական պիէսներ և այլն։

Չենք խօսում հայկական, ռուսական, եւրոպական կեանքի տեսութիւնների մասին, որոնց նոյնպէս կարևոր տեղ էր ընծայվում։ Բաժանորդագինը բաւական մատչելի էր (4 ր.)։

Չը նայելով այս ամենին, խմբագրութիւնը 3 տարիների ընթացքում 3300 ր. դեֆիցիտ ունեցաւ։

Այնուամենայնիւ մենք մտադիր չենք դադարեցնել «Արօրի» հրատարակութիւնը, համոզված՝ որ մի լուրջ ամսագրի գոյութիւնը մեր մէջ անհրաժեշտ է։ Բայց պէտք է միջոցներ որոնել, որ ամսագրի յարատեւութիւնը ապահոված լինի, որ կարելի լինի վարձատրել գրողներին և աշխատողներին արժանաւորապէս։ Մենք մտադիր ենք կազմակերպել մի լուրջ և ստյեղ ընկերութիւն թէ «Արօրի» և թէ այլ գրքերի հրատարակութեան համար։ Իսկ մինչ այդ որոշել ենք այս տարի «Արօրը» հրատարակել իբրև վեցամսեայ հանդէս և տալ «Արօրի» 2 գիրք 1913 թ. ընթացքում մեծ և ստուար ծաւալով։ Առաջին գիրքը նուիրված կը լինի գլխաւորապէս «հայոց հարցի» պատմութեանն և ուսումնասիրութեան, երկրորդ գիրքը՝ հայ տառերի գիւտի և հայկական տպագրութեան պատմութեանը, ունենալով նոյնպէս իր սովորական բաժինները, ինչպէս նաև «Հայոց պատմութեան» շարունակութիւնը։

Մանրամասն պայմանները բացատրված են բաժանորդագրութեան յայտարարութեան մէջ։

Իսկ 1914 թ. մենք նորից կը հրատարակենք «Արօրը» իբրև ամսագիր, բոլորովին այլ հիմունքներով և ծրագրով։

Խմբագիր-հրատարակիչ՝
Հ. Առաքելեան

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Կ. Պոլսում հակաքրիստոնէական ագիտացիան շարունակվում է ընդարձակ ծաւալով։ Եւրոպական դեսպանները յետագայ հնարաւոր բարդութիւնները նախատեսնելով պահանջեցին իրանց կառավարութիւններից ուղարկել պատերազմական նաւեր։

◆ Ադրիանուպոլսի մէջ տեղի են ունենում յոյն բուլղար ազգաբնակութեան մասսայական ջարդեր այն թուրքերի պատճառով, որ երևացին քաղաքի ներսում, որոնցով ազգաբնակութիւնը հրաւիրվում է զինված դիմադրութեան թիւրքերի դէմ։ Կոմենդանտ Շիւքրի-փաշան այդ թուրքերը համարելով բուլղարների գործ՝ կարգադրեց իր զինւորներին վարվել բերդի քրիստոնեայ ազգաբնակութեան հետ ուղածին պէս։ Կասկածվող բուլղարները գնդակահարվում են։

◆ Բեռլինում հեռագիր է ստացվել, թէ Գալիպոլիում թիւրք զինւորները և Բուլաիրի բնակիչները՝ անհաբեկված՝ իրանց նետում են եւրոպական շոգենաւերը փրկվելու համար։ Անագին թւով կին ու երեխայ խեղդվել են։

◆ Կ. Պոլսից հեռագրում են, որ սուլթանը մեկնեց Չաթալջա՝ երիտասարդ թիւրքերի պահանջով՝ լքված զօրքերին ոգևորելու նպատակով։

◆ Թիւրքիան պաշտօնապէս օգնութիւն խնդրեց Անգլիայից։

◆ Բ. Դուռը թոյլ տուեց ֆրանսիական «Վիկտոր Հիւգօ» ռազմանաւին մնալ Կ. Պոլսում։

◆ Զմիւռնիայի վիլայէթում սկսվել է սով։ Եղել են մահանալու դէպքեր։

◆ Յոյները գերի վերցրին թիւրքական «Համիդիէ» յածանաւը։

◆ Լուրերի համաձայն, Սկիւտարի կռւում սպանվել է Հասան Րիզա-բէյը. զօրքերի հրամանատարութիւնը ստանձնել է Իզզէտ-փաշան։

◆ Հաստատ ապացուցվեց, որ իշխան Հօհենլօէի միսսիան անաջողութեան հանդիպեց։ Բալկանեան գործերի առթիվ Պետերբուրգում իշխանին յայտնեցին, որ այդ հարցերը քննվում են Լոնդօնում դեսպանների խորհրդակցութեան մէջ, իսկ զինաթափութեան մասին խօսք չէ եղել։ Ուրեմն Աւստրիան մտադիր չէ բնաւ վերջ դնել իր ընդարձակ սպառազինութեաներին։

◆ Ռուսաստանը պարսից կառավարութեանը աւանս տուեց մի միլիօն րուբլի՝ երկաթուղու կօնցեսիա տալու համար։

◆ Պարսից կառավարութիւնը արշաւախումբ ուղարկեց Սալար-ուդ-Դօվլէի դէմ Ամիր-Ազամի հրամանատարութեամբ։

◆ Եւրոպական լրագիրները անգլօ-գերմանական համաձայնութեան լուրերը սենսացիա են համարում։

◆ Ռուսաց արտաքին գործերի մինիստրութեան մէջ հերքում են Չինաստանի զօրաժողովի լուրերը և այն կարծիքն են յայտնում, թէ Չինաստանը հնարաւորութիւն չունի յարձակվել Ռուսաստանից պաշտպանված Մօնղօլիայի վրա։

◆ Ներքին գործերի նոր մինիստր Մակլակովը երեք օր առաջ կէս գիշերին անակնկալ քննութիւն կատարեց ոստիկանական գործում, այցելելով մի քանի ոստիկանատներ ու ծանօթանալով այնտեղ տիրող սոսկալի պայմաններին։

◆ Հանգուցեալ պրօֆ. Պօղվըսօցկիի փոխարէն Պետերբուրգի փորձնական բժշկական ինստիտուտի վերատեսչի պաշտօնը առաջարկվել է յայտնի պրօֆ. Մեչնիկօվին։ Եթէ սա մերժէ, այն դէպքում կը հրաւիրվի ակադեմիկոս Ի. Պաւլօվը։

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

(ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌ. ԳՈՐԾ.)

30 յունվարի

ՎԻԵՆՆԱ։ Րէյխստադի պատգամաւոր Շումէյէրը սպանվեց կայարանում բանւոր Խունշակի ատրճանակից վրէժառութեան հողի վրա։

ԲԵՐՆ։ Դաշնակից խորհուրդը մեծ պետութիւններին հրաւէր կարդաց գումարվել Բեռնում համաժողովի առաջիկայ սեպտեմբերին բանւորներին դժբաղդ դէպքերից ապահովելու մասին նոր միջազգային համաձայնութիւն կայացնելու համար։

ՕԴԵՍՍԱ։ Համալսարանի ռեկտոր ընտրվեց պրօֆ. Կիշենսկին։

ՎԼԱԴԻՎՕՍՏՕԿ։ Հիւանդանոցներում և բաղանիքներում ջրի զգալի պակասութիւն է։

ՔԻՇՆԵՎ։ Նահանգական զեմստվային ժողովը ընդունեց Բեսարաբիայում Ալէքսանդր Կայսրի անուան գիւղատնտեսական ճեմարան բանալու նախագիծը։

ՀՌՈՄ։ Գաւառական ընտրողական մասնաժողովը «Պօպօլօ-Ռօմանօ» խմբագրի բողոքի համաձայն ապօրինի ճանաչեց Թագաւորի անունը ընտրողական ցուցակի մէջ մտցնելը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Քաղաքապետը «Бирж. Вѣд.»-ի խմբագրին ենթարկեց 500 ր. տուգանքի յունվարի 29-ի առաջնորդողի համար և որոշեց բանտարկել «Лучъ»-ի խմբագրին 3 ամսով յունվ. 29-ի «Հայրեր և որդիներ» և «Ուժեղ իշխանութեան աշխատանքը» յօդուածների համար։

ԿԱՐԼՍԱԴ։ Ստորագրվեց Վենեցուէլի և Ֆրանսիայի տարաձայնութիւններին վերջնականապէս վերջ տալու արձանագրութիւնը։

ՕԴԵՍՍԱ։ Նահանգական դատարանը նախկին քաղաքապետ Տօլմաչէվի գանգատով «Лучъ»-ի խմբագիր Պօլեակօվին դիֆֆամացիայի համար դատապարտեց 4 ամսով, իսկ աշխատակից Արցիբաշէվին՝ 2 ամսով բանտարկութեան։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Կովկասեան զինւորական շրջանի շտաբի կառավարիչ գ.-լ. Բերխմանը նշանակվեց 24-րդ զօրաբանակի հրամանատար։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գեղեցկութիւնը բարձր կատարելութեան է հասած

№ 4711 ՎԱՐԴԻ ԲՈՒՐԵՂԵԱՅ ՍԱՊՈՆԸ

երեսի կաշուն և գոյնին տալիս է այն քնքշութիւնը, հարթութիւնը և առաձգականութիւնը, որոնք համարվում են ամենաբարձր գեղեցկութեան իսկական նշանները։ Կտորը 25 կոպ.։ Կայ ամենուրեք։

Ֆերդ. Միւլհենս պարֆիւմէրիա № 4711

Կէօլն-Ռէյնի վրա։ Րիգա։ Հիմնված 1792 թ.։

(М. 529879/529905) 10—3

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ձմեռային երթևեկութիւն)
Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 2—10 ժ. 12 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 30 ր., Գանձակ 2 ժ. 55 ր., Եւլախ 4 ժ. 26 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. եր., Բագու 11 ժ. 8 ր. գիշ.։ Փոստատար գնացքը № 4—12 ժ. 36 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 3 ժ. 30 ր. գիշ., Գանձակ 6 ժ. 41 ր. առ., Եւլախ 8 ժ. 38 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 1 ժ. 13 ր. ցեր., Բագու 5 ժ. 36 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 6—6 ժ. 31 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 51 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 20 ր. գիշ., Եւլախ 12 ժ. 56 ր. գիշ., Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 40 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—5 ժ. 53 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 10 ժ. առ., Գանձակ 2 ժ. 31 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 45 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ., Բագու 6 ժ. 54 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Մարդատար գնացքը № 11—10 ժ. 2 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 58 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 21 ր. առ.։ Փոստատար գնացքը № 3—9 ժ. 50 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 55 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 7 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 5—4 ժամ 38 ր. ցերեկվայ, հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 44 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 56 ր. գիշ.։ Խառն գնացքը № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 20 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 10 ժ. 10 ր. առաւ., Բաթում 12 ժ. 26 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—Փոստատար գնացքը № 4/3—1 ժ. 11 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 30 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. 7 ր. ցեր., Էջմիածին 5 ժ. 22 ր. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 49 ր. ցեր. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 40 ր. գիշ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8/79 (միայն II և III կարգի վագոններով)—1 ժ. 6 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 23 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. գիշ., Էջմիածին 6 ժ. 29 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 11 ր. առ., Երևան 5 ժ. 51 ր. առաւ.։ Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 6/5—8 ժ. 10 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 37 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 7 ժ. 14 ր. առ., Կարս 10 ժ. 48 ր. առ.։

ԲՈՐԺՈՄ.—Մարդատար գնացքը № 95/10—3 ժ. 17 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 57 ր. ցեր., Բօրժօմ 9 ժ. 13 ր. եր.։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 1—9 ժ. 10 ր. եր. Փոստատար գնացքը № 3—9 ժ. առ.։ Մարդատար գնացքը № 5—3 ժ. 46 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 107—3 ժ. 8 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Արագ գնացքը № 12—8 ժ. 50 ր. առ., Փոստատար գնացքը № 4—11 ժ. 32 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 6—5 ժ. 15 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 106—5 ժ. 15 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Փոստատար գնացքը № 40/3—8 ժ. առ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 6К./5—1 ժ. 28 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8Э/7—5 ժ. 28 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 9/10Б—11 ժ. 22 ր. առ.։

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
ՍԱՀԱԿ ՔԱՀ. ՏԷՐ-ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ
հետևեալ աշխատութիւնները.

1) Կրօնի դասագիրք Ա. մաս (հայռուսերէն բառգրքով) . . . — 20
2) Его Преосвященство Епископъ К. Теръ-Мкртчьянцъ . . . . — 10
3) Его Святѣйшество Католикосъ и Патріархъ Всѣхъ Армянъ Геворкъ V — 5
4) Великіе праздники арм. народа — 5
5) Армяно-Григор. календарь на 1909, 1910, 1911, 1912 и 1913 г. г. по 20

Հասցէն՝ Ставрополь губ. Свящ. С. Теръ-Ованнесьянцъ.

(օ. մ.) 71. 5—2

ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՂԷՆՆԵՐԻ ՊԱՀԵՍՏ
ԻՆԺԵՆԷՐ Ի. Ս. Պօնդօյեվի

Թիֆլիս, Ելիզավետին. փ. № 164, անկիւն Բակինսկայա փ.։ Տէլէֆօն № 10—93.

ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ
ՑԵՄԵՆՏ ԵՐԿԱԹԷ ԳԵՐԱՆՆԵՐ

ԵՐԿԱԹ—անկիւնի, կաթսայի, ռէֆլէնոյ, տանիքի՝ սև և ցինկով պատած։ ԱՍՖԱԼՏ սըզրանեան։ ԳՈՒԴՐՕՆ, կրակի դիմացող աղիւս և կաւ։ Շինութեան և փուչ ԱՂԻՒՍ, ԿՂՄԻՆՏՐ մարսէյլեան տեսակի և այլ առարկ.։ Աղիւսի սեփակ. գործարան Թիֆլիսում։ Ամեն տեսակ շինարարական նիւթեղէն. համար տրված պատուէրները կատարվում են շուտափոյթ։

(ու.) 7. 30—6

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный